

**ÇEVİRİBİLİM KURAMLARI IŞIĞINDA
YAZIN ÇEVİRİSİ ve EĞİTİMİ**

**(Yüksek Lisans Tezi)
Çağlayan HEPTÜYLÜ**

**T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ.**

**ÇEVİRİBİLİM KURAMLARI İŞİĞİNDA
YAZIN ÇEVİRİSİ VE EĞİTİMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Çağlayan HEPTÜYLÜ

Danışman : Yrd.Doç. Mustafa ÇAKIR

Eskişehir - 1996

**Üniversite
Kütüphane**

SUMMARY

The definition of "translation" as "the process of fulfilling certain equivalence condition related to writing and text among the natural languages" displays that the problems and theories of translation are applications mostly. Thus the study field of translation is:

- to deal with the translation difficulties within two language contexts,
- to solve the problems of translation in the light of knowledges as interpretative language and literature,
- to form solution opportunities and extra analyzers for the translation difficulties.

In the first chapter of this study, along with the study field of translation, the ways for decreasing the lack of knowledge which forms during the process of translation -which is major problem of translation- is dealt with. Since language is a mirror of the society, there is a difference between the perception and understanding of the two societies. At this point of difference, there appears the difficulty of translation. This difficulty should be examined in two levels:

- the level of philosophy and language theory,
- the level of lingual-stylistics.

In the second chapter the theories of literary text and its translation are dealt with. Being a product of certain creativity, a literary text works as a special genre at language use, content, and style. The translation theory which is developed in the frame of general linguistics is inadequate in solving the translation difficulties faced in this kind of special literary text.

The major difficulties of literary translation fall into four categories, and they should be dealt within the frame of hermeneutics and literary theory. These four categories are:

1. content and style
2. the limits of translation
3. alienation and adaptation
4. devotion the meaning or style.

Along with these problems a literary text translator is also responsible for both the writer of the source text and the reader of the target text. His purpose is to create an approximate equivalency among the perceptions of his own reader and the source text reader by keeping the writer's style.

In the third chapter, the present situation of the programs related to Translation Education available in Turkey and their insufficiency/inadequacy in training translators is dealt with. The discussions on whether training translators is necessary or such an

education process is possible in Turkey's conditions are relatively different.

An example of model approach for the process of translation education shows whether translation education is possible or not. An objective translation criticism approach will also help as a guide for the scholars future applications of translation.

The quality and the needs of the translators in Turkey requires an independent translation policy and education.

ÖZET

Gelişen dünyamızda çeviri etkinliği başlı başına bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaca koşut olarak çeviri alanındaki araştırmalar hızlanmış, bilimsel temellere ulaşmıştır.

Çevirinin, “doğal diller arasında yazı ve metin bağlantılı, belirli eşdeğerlik şartını yerine getirme işlemi” olarak belirlenen tanımı, bu olgunun kuram ve temel sorunlarının uygulama ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

Her dilin içerik ve biçim düzenleri kendine özgü olduğundan, çeviri işlemi sırasında belli bir bilgi yitimi olacaktır. Bu bilgi yitimini en az ölçüye indirme yollarının bulunabilmesi, çeviri işleminin temel sorununu oluşturmakla beraber çeviri kuramların içeriğini de oluşturur. Birinci bölümde çevirinin tanımının yanı sıra söz konusu edilen bu kuramlara giriş niteliği taşıyan genel bir altyapı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu anlamda, dil olgusu, toplumların aynası niteliğini taşıdığından, iki toplum arasındaki olguların algılanma ve yorumlanma biçimleri birbirinden farklıdır. Bu farklılığın başladığı noktada çevirilebilirlik sorunu ortaya çıkmaktadır. Çevirilebilirlik sorunu iki boyutta incelenmiştir.

Sonuç olarak geliştirilecek nesnel bir çeviri eleştirisi yönteminin çeviri uygulamalarına yarar sağlayacağı açıktır. Çevrilmiş ürünün amaca uygunluğu yeterliliği ve başarı derecesi gibi değerlendirilmelerin yapıldığı “nesnel eleştiri”, çeviri etkinliğini sürdüren çevirmenlere yol gösterici özelliktedir. Bu yönüyle çeviri eleştirisi, yazın çevirisi eğitiminin en önemli unsurlarındandır.

Türkiye'deki yazın çevirmenlerinin koşulları ve niteliği, bağımsız bir çeviri politikasının ve eğitiminin gerekliliğini göstermektedir.

ÖNSÖZ

Çeviribilim zamanın bilimsel-teknik gelişmelerine koşut olarak büyük bir gelişme göstermiş ve dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de sistemli bir eğitim alanı olarak kurumlaşmıştır. Buna karşın aynı kurumlaşma süreci yazın çevirisi eğitimde gerçekleşmemiştir.

Bu araştırmada amacımız bir model ya da yöntem oluşturmaktan çok, yazın çevirisi eğitimi konusundaki göreceli tartışmaların nedenlerini açıklığa kavuşturmak ve bu tartışmalara belli bir yön verebilmektir. Bu amaçtan hareketle bir altyapı oluşturması bakımından çeviribilim sorun ve kuramlarına değindikten sonra, yazın çevirisi alanındaki kuram ve sorunlar dile getirilmiş; daha sonra Türkiye şartlarında yazın çevirisi ve çevirmenlerin bugünkü durumları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmam sırasında karşılaştığım sorunları ve güçlükleri aşmam konusunda, yardımcı olan ve beni cesaretlendiren danışmanım Yrd.Doç. Mustafa ÇAKIR'a ve yardımlarını esirgemeyen Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalındaki hocalarıma ve tüm tezin bilgisayarla yazılmasını sağlayan Nalan BULSAT'a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZGEÇMİŞ	i
SUMMARY	ii
ÖZET	v
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**ÇEVİRİ SORUNLARI VE KURAMLARI**

1. Çevirinin Tanımı	6
2. Çevirinin Önemi	8
3. Kavram Olarak Çeviri	9
4. Çeviribilimin Kapsamı.....	11
5. Çevirinin Temel Sorunları Üzerine	15

5.1.	Çeviri Süreci	17
5.2.	Çevrilebilirlik	21
5.2.1.	Dil Felsefesi Kuramı Açısından Çevrilebilirlik Problemi.....	22
5.2.2.	Dilsel-Stilistik Açından Çevrilebilirlik Problemi.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

YAZIN ÇEVİRİSİ SORUNU VE KURAMLARI

1.	Yazın Çevirisi Tanımı	29
2.	Yazın Çevirisine Tarihsel Bakış	30
3.	Yazın Çevirisinin Temel Sorunları	33
3.1.	Bilimsellik Boyutu	34
3.2.	Yazın Çevirisinin Öznelliği	35
4.	Yazın Çevirisinde Kuramsal Çerçeve	37
4.1.	Tarih İçinde Yazın Çevirisi Tutumları	39
4.2.	F. Schleiermacher'in Çeviri Kuramı	42
4.3.	Kloepfer ve Levy'nin Yazın Çevirisine İlişkin Görüşleri	46
4.4.	Störig'in Yazın Çevirisi Kuramı	49
4.4.1.	Yazın Çevirisinin Ana Sorunu: İçerik ve Biçem	49
4.4.2.	Çevrilebilirliğin Sınırları	50
4.4.3.	"Yabancılaştırma" ya da "Uyarlama".....	50
4.4.4.	Anlam Sadakati ya da Biçem Sadakati	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAZIN ÇEVİRİSİ EĞİTİMİ

1.	Çeviri Eğitiminin Geçmişi	54
2.	Türkiye'de Çeviri Eğitimi Programları	57
3.	Türkiye'de Sosyal Konum Açısından Yazın Çevirisi ve Çevirmenin Durumu	58
4.	Türkiye'nin Özel Koşullarında Yazın Çevirisi Eğitimine Olan Gereksinim	60
4.1.	Yazın Çevirmenliği	60
4.2.	Yazın Çevirisi Eğitimine Olan Gereksinim	61
5.	Yazın Çevirisi Eğitimi İçerik ve Kapsamı	63
6.	Yazın Çevirisi Eğitimi Süreci İçin Model Yaklaşımı	64
6.1.	Metin Bütünlüğü	65
6.2.	Nesnel Çeviri	65
6.3.	Çevirmenin Öncelik Sınıflandırması	66
6.4.	Alıcıda Etki Eşdeğerliliği	67
6.5.	Yöntem-İmtiyaz-Anlam Hiyerarşisi	68
6.6.	Metin Analizi	69
6.7.	Metin Analizinde Kültürel Etkenler	71
7.	Çeviri Eleştirisinin Yazın Çevirisi Eğitiminde Yeri	71
7.1.	Kuramsal Çerçeve	73
7.2.	Eleştiri Yöntemleri	77
7.3.	Çeviri Eleştirisinin Yazın Çevirisi Eğitimindeki Yeri	83
	SONUÇ	86
	FAYDALANILAN KAYNAKLAR	91

GİRİŞ

Toplumların çağlar boyu, kültür, sanat, bilim, düşünce alanlarında birbirleriyle yaptığı alışveriş ve özellikle son yıllarda gelişen uluslararası ekonomi, bilim-teknoloji ve hukuk alandaki işbirliği nedeniyle iletişim kurmak başlı başına bir gereksinim haline gelmiştir. İşte bu iletişim kurma ihtiyacını gidermede en önemli engel olarak karşımıza “dil” ögesi çıkmaktadır. Bu ihtiyaca koşut olarak, her ulus kendi anadilinden başka en az bir yabancı dilin öğretilmesine önem vermiştir. En az bir yabancı dil bilme zorunluluğunu Boztaş, (1992:35) “Küçülen dünyamızda ve karmaşık iletişim ağı içinde kişilerin veya toplumların ikili ya da çoklu ilişki kurup yürütebilmesi, kişilerin kendi ana dillerinden başka, uluslararası ortak bir dil bilmesini zorunlu hale getirmektedir” şeklinde ifade etmiştir.

Yabancı dilin öğretilmesi zorunluluğu zamanın ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte, çağdaş yabancı dil öğretim yöntemlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yabancı dilin kullanım alanı, öğrenilmesindeki amaçların farklılığı ve zamanın getirdiği ihtiyaçların hangi düzeylerde olmasına bağlı olarak çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Yabancı dil eğitiminde, farklı amaç ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmiş yöntemlerin belki de ilki sayılan ve hala günümüzde uygulama alanı bulan

yöntem, dilbilgisi -çeviri yöntemidir. Dilbilgisi-çevirisi yöntemi, çeviri olgusunun öğretilmesinden çok, çeviriyi yabancı dilin öğretilmesinde kullanılan bir teknik olarak görmüştür.

Bu açıdan bakıldığında, çeviri öğretiminin iki ayrı işlevi olan araç çeviri ve amaç çeviri olgularını birbirinden ayırmak gerekir. A. Cemal (1978:48) bu iki işlevi birbirinden ayırırken, doğrudan çevirinin kendisini öğrenmeyi amaçlayan, bir öğretim yöntemi olarak amaç çeviriden, yabancı dil öğretiminde bir araç olarak çeviriden yararlanılmasından ise araç çeviri olarak bahsetmiştir.

Amaç çeviri için çevirinin kendisini öğrenmeyi amaçlayan öğretim yöntemi dedikten sonra, şüphesiz çeviri ile tercüme ayrımını da yapmamız gerekiyor. Çeşitli bilim adamları ve düşünürlerin, çevirmenlik ve tercümanlığın birbirinden farklı etkinlikler olduğunu belirten kesin ifadeleri bulunmaktadır. Çeviribilim ile ilgili önemli çalışmaları bulunan Kade çeviri etkinliğinin, yazı metinlerinin yazılı aktarımı şeklinde gerçekleştiğini, buna karşılık tercümanlığın söziü metinlerin sözlü aktarım biçimleri olduğunu ifade eder.

Unter "Übersetzung" wird die schriftliche, schriftgebundene Wiedergabe eines schriftlich vorliegenden Textes in einer anderen Sprache verstanden. "Dolmeschen" dagegen geht aus von einem mündlichen Text, der mündlich in einer anderen Sprache wiederzugeben ist (Kade 1968:33'den aktaran Koiler 1983:12).

Bu bağlamda Störig çeviri ile tercüme etkinliklerinin ayrımına değinir; çevirinin geniş anlamda tanımlanması, bir dildeki herhangi bir ifadenin başka bir dile aktarımını kapsadığını, dar anlamda ise yazılı olanın aktarılması ve bununla birlikte tercümanlığın karşısında olduğunu belirtir.

Der heutige deutsche Sprachgebrauch hat einen witeren und einen engeren Begriff der Übersetzung. Im weiteren Sinn umfaßt Übersetzung jegliches Übertragen von einer Sprache in die andere. Im engeren Sinn meint Übersetzen das schriftliche Übertragen und steht damit dem Dolmetschen gegenüber. Eine Rede, ein Gespräch wird verdolmetscht; ein Brief eine Nachricht eine Note, ein Buch wird übersetzt. Der mündliche Prozeß des Dolmetschens unterscheidet sich vom schriftlichen des Übersetzens (Störig, 1973:XVI).

Schleiermacher, çevirmen tercüman ayrımını yaparken, tercümanların iş alanında çeviri etkinliklerini sürdürdüğünü, gerçek çevirmenin çeviri etkinliklerini sanat ve bilim alanlarında sürdürdüğü şeklinde ifade kullanır.

Der Dolmetscher nämlich verwaitet sein Amt in dem Gebete des Geschäftslebens, der eigentliche Uebersetzen vornämlich in dem Gebiete der Wissenschaft und Kunst (Schleiermacher, Der., Störig, 1973:39).

Çevirmenlik ve tercümanlık etkinliklerini de birbirinden ayırdıktan sonra çalışmamızın ilk aşamasında "çeviriye" ilişkin bazı kuram, yaklaşım, problem ve çözüm arayışlarını içeren konuları genel olarak ele almaya çalışacağız.

Çevirinin bir bilim dalı olarak görülmesi, öncelikle konu kapsamının belirlenmesi, yöntem oluşturmaya ilişkin ilkelerinin saptanması ve çeviri ile uğraşan disiplinlerden sınırlandırılmasını gerektirir. Koller, (1983:10) bu bakımdan “Çeviribilimine Giriş” oluşturma çabasında olacak kimsenin, cesur bir girişimci olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Çeviribilimin hangi konular üzerinde çalışması gerektiği; bunların hangi yöntemlerle yapılması gerektiği, çeviribilim ve ilgili makalelerin ne şekilde bilimsellik boyutuna ulaştırılacağı, bunları çevirmek ve çevirilerle uğraşan diğer bilimlere karşı nasıl sınırlandırılacağı konusundaki sorular ya açıklanmamış ya da çelişkili olarak cevaplandırılmıştır. Koller, “çeviribilime girişte” temel oluşturabilecek, çevirinin problemleri ve çözüm yollarıyla ilgili geniş kapsamlı bir araştırma hazırlamış ve bu çalışmasında çeviri açısından önemli problemleri, sorgulamaları ve kuramları somutlaştırmaya, ayrıca bilimsel temellere ulaştırmaya çalışmıştır. Çalışmasında, çevirinin uygulama alanındaki sorunlardan, yöntem ve kuramlarına değin, çevirinin tüm konularına yer vermiştir.

Araştırmamızın birinci bölümünde “Çevirinin Sorunu ve Kuramları” bölüm başlığında çeviri tanımlamalarına yer verdikten sonra çevirinin temel sorunları olan çeviri ve çevrilebilirlik konuları ele alınmıştır.

Yazın çevirisi alanındaki araştırmaların ihmal edilmesinin pek çok nedenleri vardır. Biz bu nedenleri dile getirme sürecini ikinci bölümde öncelikle yazın çevirisini tanımladıktan ve tarihini ele aldıktan sonra “Yazın Çevirisinin Temel Sorunları” başlığı altında, bilimsellik boyutu, yazın çevirisinin öznelliği ve yazın çevirisinin ana sorunlarını dile getireceğiz. İleriki konularda yazın çevirisinin kuramlarını ve yazın çevirmenin sorumluluklarını açıklamaya çalışacağız.

Çeviri eğitimi ülkemizde sadece uzmanlık dilleri ve eşzamanlı çeviri öğrenimini hedeflemiştir. Üçüncü bölümde yazın çevirisi eğitiminin gerekli ve mümkün olup olmadığı konusundaki tartışılara açıklık getirmek amacıyla, öncelikle çeviri öğretiminin geçmişini ele aldıktan sonra, Türkiye koşullarında yazın çevirisi, çevirmeni, çeviri eğitim programlarına değineceğiz. Son olarak yazın çevirisi eğitime modelsel bir yaklaşım izlendikten sonra, yazın çevirisi eğitimi bağlamında çeviri eleştirisi, kuram ve yöntemlerini ele alacağız.

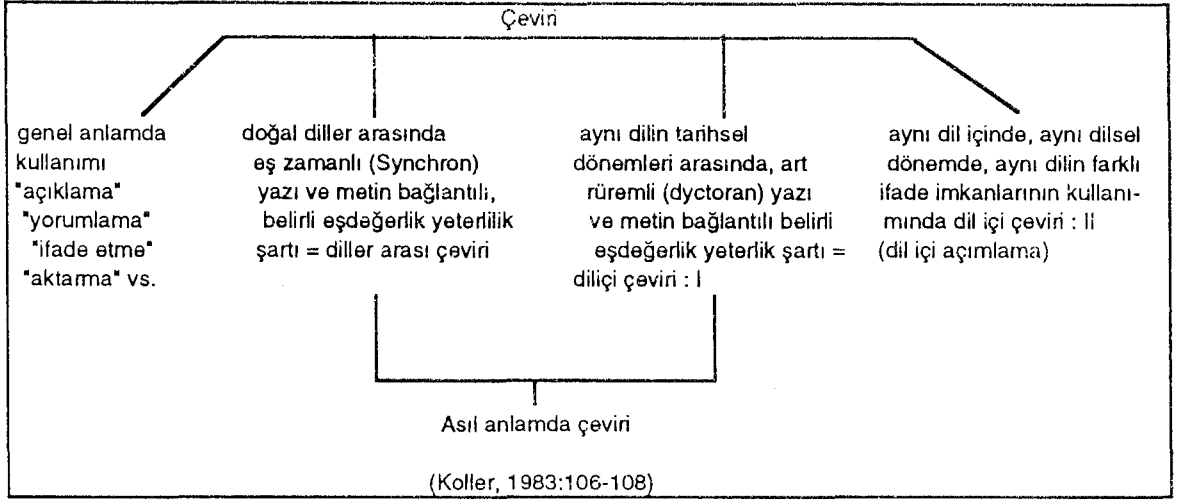
BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİ SORUNLARI VE KURAMLARI

1. Çevirinin Tanımı

Çevirinin önemini, temel sorunlarını ve çeviribilimin konu kapsamını dile getirmeden önce çeviri kavramını bizim inceleyeceğimiz kapsamda sınırlandırmalıyız.

Bir metnin bir dilden başka bir dile uyarlanmış yazınsal oluşumu, uyarlanmış üründe belli eşdeğerlik şartının yerine getirilmesi olarak tanımlanan çevirinin, Koller'e (1983:106) göre öncelikle diğer alanlardaki kullanımlarından sınırlandırılması gerekir. Bunlar örneğin, matematikteki formüllerin, konuşma dilinde ifadesi ya da teknik olarak değerlendirilen ifadelerin sosyal yaşantıya uygun bir dile çevrilmesi, şeklinde olabilir. Hatta konuşmanın kendisi dahi, bugüne değin "düşüncenin dile çevrilmesi" şeklinde tanımlandığına göre çeviri kavramının tanımını, çeviribilim kapsamında ele almalıyız.

Koller çeviriyi tanımlama çabalarının, "dil ve metin bağlamı" yaklaşımı esas alınarak yapılması gerektiğini düşünür. Çevirinin "felsefi yorumsal" ve "estetik yazın bilimsel" tanımlamasında durum biraz farklıdır. Çeviri sürecinin bu yönde tanımlanması bir taraftan anlama ve yorumlama oluşumu, diğer taraftan yaratıcı-sanatsal olarak, tümüyle öznel çeviri oluşumu şeklinde belirlenmiştir. Birinci durum "yorumsal çalışma" olarak nitelendirilirken, ikinci durum "yaratıcı düşünce tarzını anlama hareketi" olarak değerlendirilmiştir.

Dil ve metin bağlamı çeviri kavramının tanımını, bizim konumuz kapsamında Özcan Başkan sınırlarını çizerek şöyle oluşturmuştur:

Bir dildeki belli bir parçada, yani "dilce" de bulunan anlamın, başka bir dildeki belli bir dilcenin yeniden kurulmasını sağlayacak biçimde gelişen dilsel bir aktarma işlemi (Başkan, 1978:27).

Çeviribilim literatüründe birçok tanım bulunmaktadır. Çeviri alanında önemli çalışmaları bulunan A.G. Dettinger (1960), J.C. Catford (1965), W. Winter (1961), E.A. Nida (1969), W. Wilss (1977), G. Jäger (1975) gibi

bilim adamları çevirinin dar ve geniş anlamda ayrıntılı tanımlamalarını yapmışlardır.

2. Çevirinin Önemi

Çevirinin günlük yaşantımızdaki yeri ve önemi tartışılmaz bir gerçektir. Dünyanın her yerinde, haberleşme, diplomasi, uluslararası organizasyon, konferans ve anlaşmalarda, ithalat ve ihracatta, turizmde, yabancı filmlerin dublajında hemen hemen her alanda çeviri yapılmaktadır. Çeviri, neredeyse günlük yaşantının bir parçasıdır.

Bir şekilde birbiriyle ilişkisi olan çeşitli dildeki insanlar ve farklı dilli ifadeler ya da metinlerin anlaşılması ihtiyacı ya da gerekliliği bulunan, ortak bir dille bu ihtiyacın karşılanmadığı her yerde ve her zaman çevirmen ve tercümanlara ihtiyaç vardır. Koller çevirmen ve tercümanların önemi ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getiriyor.

Überall und immer, wo Menschen verschiedener Sprache in irgendeiner Weise miteinander zu tun haben und wo das Bedürfnis oder die Notwendigkeit besteht, anderssprachliche Äußerungen und Texte oder Zeugnisse älterer Sprachstufen zu verstehen, und wo es nicht möglich ist, sich einer gemeinsamen Sprache zu bedienen, braucht und gibt es Dolmetscher und Übersetzer, die dank ihrer Sprachkenntnisse die "Kommunikation herstellen" und das sonst Unverständliche oder Unzugängliche verstehbar machen können (Koller, 1983:48).

Öte yandan çevirinin düşünsellik boyutundaki rolü, küçümsenemeyecek kadar önemlidir. Bu yönüyle çeviri, insanları düşünsel alanda buluşturduğu gibi, hiç bilmediği görmediği dünyaya ve yeni ufuklara da açılmayı sağlar. Göktürk (1986:9)'de çevirinin bu özelliğine dayanarak, tanınmayanın kavranışını sağlayan ve “değişik toplulukların, ulusların, bilim, sanat, düşünce alanındaki çabaların birbiriyle paylaşabilme yolu” olarak gördüğü çeviriyi, “tek tek dillerin ötesinde bir ortak dildir çeviri, dillerin dilidir” şeklinde tanımlamıştır.

Störiğ (1973:X) ise çevirinin düşünsel alandaki etkisini dile getirirken, düşünsel tarihin neredeyse çeviri akım ve dalgalanmalarına göre sınıflandırılabileceğini düşünür, Gerçekten de tarihte geniş kitlelerin etkileşim, yeni uyanışlar ve hatta yeni akımların oluşmasına neden olmuş bir çok çeviri örnekleri vardır.

Çeviri, modern dünyamızın vazgeçilmez bir parçası olmasına rağmen, kurum ve kuruluşlarda çevirmenlere gereken önem verilmemiştir. Çalışma koşullarıyla ilgili olarak, yazın alanındaki çevirmenlerin durumu şaşırtıcı düzeydedir.

3. Kavram Olarak Çeviri

Kavram olarak çeviriden bahsederken, öncelikle nasıl bir olgudan ve içerikten bahsettiğimizi ortaya koymalıyız. Çünkü çeviri kavramını geniş kapsamlı olarak düşünürsek, aynı zamanda bir derleme (çocuk kitaplarında olduğu gibi), açılımı, yorumlamanın da, çeviri kapsamında düşünüleceğini görürüz.

Gerçek anlamda çeviriden söz edebilmek için Koller, belli bir eşdeğerlik koşulunun temel alınması gerektiğini düşünür; tabii ki bu bağlamda, kaynak dilde bazı özel şartlardan kaynaklanan dilsel problemlerden bağımsız olarak amaç dile aktarılması da dahildir. İşlenmiş, açıklanmış ya da yorumlanmış çeviri içeriklerini gerçek anlamda çeviri olarak görmeyen Koller (1983:89), bu konuların çevirinin özel biçimleri olarak, çeviribilim çerçevesinde ele alınabileceğini düşünür.

Öte yandan, Koller'e (1983:87) göre, orjinale ilişkisi açısından, çeviride belirleyici olan bir başka konunun, orjinal metne iletişimsel eşdeğer olarak değerlendirilen bir çok çevirinin mümkün olabileceğidir. Kafka'nın "Verwandlung" adlı eserinin, farklı çevirmenlerce çevrilmiş dört farklı çevirisinin herbiri, eşdeğerlik koşulu yerine getirmeleri bakımından örnek gösterilebilir.

Çeviri ile işlenmiş çeviriyi iki farklı temel aktarım biçimiymiş gibi, Jäger'in (1975:28'den aktaran Koller, 1983:90) yaptığı şekilde, kesin çizgilerle sınırlandıramayız.

- İletişimsel açıdan eşdeğer dil aktarımı: Gerçek anlamda çeviri (kaynak dildeki metnin iletişimsel değerinin amaç dilde de korunması).
- Ayri türden iletişimsel eşdeğerlik sağlayan dil aktarımı: metnin işlenmiş aktarımı (kaynak dildeki iletişimsel değer in amaç dilde korunmaması).

Bir çevirinin ne zaman bir derleme, açıklama, kısacası işlenmiş çeviri ve ne zaman gerçek anlamda çeviri sınıfına girdiğini teşhis etmek gerçekten de güçtür. Çünkü bu iki çeviri biçiminin birbiri ile iç içe olduğu

durumlar da oldukça sıktır. Kaynak dilin yoğun dilsel ve kültürel bağlamlı metinlerinde çevirmen, amaç dildeki alıcısı bakımından, metni farklı ölçülerde işleyerek aktarma durumunda kalabilir. Bunu da dipnotlar kullanarak sağlayabilir ki, böyle bir çeviride de işlenmiş çeviri ya da gerçek anlamda çeviri ayrımını belirlemeye gidemeyiz.

Çevirilerin, aynı türden iletişimsel eşdeğerlik sağlayan çeviriler olarak görülmesi Koller'e göre aşağıdaki koşullarda sınırlandırılmalıdır.¹

- Kaynak metnin ve amaç metnin dilsel farklılıklarından ileri gelen, kaynak dil ve amaç dilin geri planının iletişimsel farklılıkları;
- çeşitli alıcı kesimleri için kaleme alınan çeviriler,
- çeşitli çeviri amaçları;
- belli bir tarihsel durumda, kaynak metnin çevirmen tarafından çeşitli yorumları;
- kaynak metnin çok anlamlılığı, özellikle yazınsal alandaki amaç dil metninde bu çok anlamlılık farklı biçimlerde oluşturulur (Koller, 1983:93).

4. Çeviribilimin Kapsamı

Çeviri herşeyden önce farklı dil topluluklarının birbirleriyle kültür ve bilgi alışverişini gerçekleştiren bir araç olmasından dolayı, hem her iki dilin dilsel düzeneklerini kapsar, hem de geri plandaki dilin kültürel niteliklerini kapsamaktadır. Bu özelliklerine bağlı olarak çeşitli disiplinlerden yararlanan çevirinin çalışma alanları Koller'e göre şöyle özetlenebilir:

¹ Bu ve bundan sonraki alıntı metinler tarafımdan Türkçeye çevrilmiştir.

Çeviri sürecinin, etkenlerinin ve koşullarının (söz, anlam, iletişim açısından) ortaya konulması, metin türü ve yapılarının çeviri sorunları ve kuramları, çevirilebilirlik sorunu, biçim-içerik sorunsallığı, çeviri yordam ve yöntemlerinin analizi, çeşitli çeviri uygulamalarının analizi, terminolojik sorunlar, çeviri eleştirisi, çeviri açısından metin analizi, çeviri ve çeviri kuramının tarihi, iki dil arasındaki eşdeğerlik ilişkisinin açıklanması, v.s. (Koller, 1983:95).

Koller (1983:96), çeviribilim dar ve geniş kapsamlı çalışma alanlarını bir taraftan "Translationlinguistik" olarak çeviribilim; bilimsel ve teknik metinler alanında, diğer taraftan iletişim bilimi olarak çeviribilim çevirisinin dillerarası iletişim hareketi olarak kavrandığını saptamıştır. Çevirinin dar kapsamlı çalışma alanının belirlenmesi, bilimlerin ilgi odaklarına ve çıkış noktalarına bağlıdır. Çeviribilimin ne olduğu ya da ne olması gerektiği belli bir bilimsel çıkış noktası temel alınarak belirlenemez.

Koller (1983:97), çeviri uygulamalarını, çeviribilimin görevini belirleyici özellikte bulur. Bu özellikten yola çıkılarak, Çeviribilimin üç temel görevini belirler.

1. İki dil bağlamlı çeviri güçlüklerini önlemek
2. Yorumlayıcı dil ve yazınbilimi, bilgileri ışığında çeviri problemlerini gidermek.
3. Çeviri güçlüklerinde çözüm imkanları ve yardımcı çözümleyiciler oluşturmak.

Koller (1983:97-101) çeviribilimin kapsadığı bileşikleri yedi maddede toplamıştır. Bunlar:

1. *Çeviri kuramı*: Çeviri süreci ve bu sürecin etken ve koşullarını gösterebilme; çevirmen tarafından çözümlenmeye çalışılan çeviri güçlüklerinin ve temel sorunların genelleştirilmeye çalışılması.
2. *İki dil bağlamli-dilbilimsel çeviribilim*: Çeviri, kaynak dil ifadelerinin amaç dildeki ifadeleriyle oluşturulması sürecidir. Dilbilimsel-çeviribilim iki dildeki potansiyel ifadelerin seçimini belirleyen etken ve kriterlerini açıklamaya çalışır; ifadelerin güncel kullanımda karşılıklarını düzenler. Buna göre:

- Eşdeğerlik ilişkisinin açıklanmasındaki kuramsal temellerin oluşturulması
- Sözdizimi, anlam ve biçim düzleminde, potansiyel çeviri eşdeğerliğin ortaya çıkarılması amacıyla, çeviri metinlerinden yola çıkarak dil karşılaştırması.
- Karşılıklı dil çiftlerinde özel çeviri güçlüklerinin, yanlışlıkların kaynağı, yapılabilecek olası yanlışlıkların önceden düzenlenmesi.
- Çeşitli çeviri durumları için, sözdizimi, anlam ve biçim alanlarında çeviri tutumlarının belirlenmesi.

Metin-bağlamli çeviribilim: Çeviri, söz konusu olan metin türünün geçerli olan dilsel-biçemsel normları çerçevesinde hareket eden, belli iletişimsel durumlarda temel oluşturan ve gerek kaynak dil, gerekse amaç dil için geçerli olan belli alımlama koşullarının olduğu bir süreçtir. Metin bağlamli çevirinin aşağıdaki bölümlerden oluşur:

- Dil, biçim ve metin özelliklerinin sistemleştirilmesi ve bağlulaşımını ortaya çıkarma amacıyla, birbirine bağlı metinlerin analizi.
- Çeviri açısından metin analizi ve metin türü çalışmaları.
- Orjinal metinlerin çevirilerinden yola çıkarak dil-biçem ve metin normlarının açıklanması ve ayırd edilmesi.

- Çeşitli dillerin, dolayısıyla algılama toplulukların metinlerinin, metin türlerinin algılama koşullarının çeviri açısından analizi ve açıklaması.
 - Dilsel-biçemsel ve estetik özelliklerin ortaya çıkarılması ve karşılaştırılması amacıyla her bir çevirinin analizi.
 - Metin türleri çeviri kuramının oluşturulması.
3. *Bilimsel çeviri eleştirisi:* Yukarıdaki açıklamalar ışığında (1. ve 2. bölümlerde) bilimsel çeviri eleştirisi için yöntem ve çevirilerin değerlendirilmesinde nesnel kriterler oluşturma.
4. *Uygulamalı çeviribilim:* Çevirmen için gerekli olan yardımcı materyallerin oluşturulması.
5. *Çeviribilimin kuramsal-tarih edinci:* Çevirinin dönemsel gelişimi ve tarih boyunca çevirmenlerce nasıl yürütüldüğü.
6. *Çeviribilimin çeviri - ve alımlama tarihi edinci:* Çeviribilimin bu bölümü üç alana ayrılır:
- Çevirinin başlangıçtan günümüze tarihi; her bir dönemsel çevirinin anlamı.
 - Her bir eserin bütün metin türünde etkileme ve algılama tarihi; her bir yazarın çeşitli dönemlerdeki etkileme tarihi.
 - Her bir çeviri çalışmasının değerlendirilmesi ve analizi.
7. *Çeviri eğitimi:* Bu alandaki çalışmalar daha çok yenidir. Çeviribilim bu konuda, dil öğretme ve öğrenme, psiko-dilbilim ve uygulamalı genel-dilbilim gibi bilimlerle birlikte çeviri eğitiminin görevini çözümlemelidir. Wilss çevirinin, çevirmenin bireysel çaba ve bilgi birikimi ile yapıldığı ve eğitimi konusunda yöntemsel temeller oluşmadığını ifade eder:

Was an Übersetzungsdidaktischen Veröffentlichungen vorliegt, trägt unverkennbar den Zug von Do-it-yourself-Versuchen. Sie basieren weitgehend auf individuellen Lehrerfahrungen, die sich bisher noch nicht zu einer tragfähigen Übersetzungsdidaktischen Konzeption entwickelt haben, aus der generelle didaktische und methodische Einsichten ableitbar wären (Wilss, 1977:224'den aktaran Koller, 1983:101).

Uygulamaya yönelik düzenlenmiş çevirinin görev alanları, çeviribilimin disiplinlerarası bir bilim dalı olduğunu göstermektedir.

Çalışma süreci, genel-dilbilim, dil kuramı ve filoloji, metin ve yazın-bilimi, iletişimbilimi, stilistik ve alımlama kuramı gibi bilim alanlarıyla içerik ve yöntem bakımından kesişmektedir. Koller, (1983:102) yerleşik bilimlerde çeviribilimin görev alanlarının dar belirleyicilerini şöyle sıralamıştır:

1. Çeviri kuramı olarak adlandırılan, dil çiftlerinden bağımsız genel çeviribilim.
2. Dil çiftleri bağlamı, betimleyici çeviribilim.
3. Dil çiftleri bağlamı uygulamalı çeviribilim (çevirinin eğitimi)

5. Çevirinin Temel Sorunları Üzerine

Çevirinin, “doğal diller arasında yazı ve metin bağlantılı, belirli eşdeğerlik ve yeterlik şartını yerine getirme işlemi” olarak yaptığımız tanımından yola çıktığımızda “doğal diller” kavramının aynı zamanda değişik dilbilimsel ve sosyo-kültürel özelliklere sahip iki ayrı topluluk anlamına da geldiğini bilmemiz gerekiyor. A. Altay'da (1994:5) buna

bağlı olarak belli bir dili kullanan insanların duygu ve düşüncelerinin ifadesi olan bir sözcük, kavram ya da bir cümleyi aynı etkiyi yaratmak üzere bir başka dile çevirmenin güçlüğüne açık olduğunu belirtmiştir. Altay ayrıca dilin yalnızca iletişim aracı değil, aynı zamanda insanlar aleminin birer üyesi olarak dünyayı kavrama ve algılama şeklimiz manasına geldiğini söyler. Dilin aynı zamanda dünyayı algılama ve kavrama şekli olduğu konusunda K. Vossler şunları söylemiştir:

Wer die Sprache als Energie, und zwar in ihrer Offensize, nicht in der bloßen Defensive betrachtet, wie sie in fortwährender Selbstverwirklichung begriffen, aus dem Seelichen in das Lautliche oder überhaupt Fremdkörperliche hinaussteht und in ihm ihren unendlichen Meinungen Gehalt gibt, der richtet auf die inneren Sprachformen sein Augenmerk und legt auf diese dynamische Gebeit seine sprachwissenschaftliche Hand. Hier allein ist die Sprache als Erenge zu fassen, hier allein hat sie Sinn und Leben, hier allein ist ihre jeweilige Geschmacksrichtung, ihr Still, ihr Formstreben identisch mit der Gesinnung und Meinung ihrer Sprecher, und hier allein kann daher eine Sprachgemeinschaft zugleich als Gesinnungsgemeinschaft gelten (Vossler, Der., Störig, 1973:179).

Bu ifadelerle göre, çeviri işleminin en önemli engellerinin farklı bir dil ve farklı bir sosyo-kültürel yaşantı olduğunu görebiliriz. Her dilin içerik ve biçim düzenleri kendine özgü olduğundan, çeviri işlemi sırasında belli bir bilgi yitiminin bulunacağını söyleyen Başkan (1994:47), çeviri işlemindeki temel sorunun, bu bilgi yitimini en az ölçüye indirmek yollarının bulunabilmesi olduğunu ileri sürmüştür. Kaynak metindeki bilginin veya anlatımın çeviri işleminde belli bir yitimin oluşması Başkan'a göre çeviri

eyleminin içindeki kaçınılmaz ikilemdir; bir yandan dillerin ardındaki yaşantı düzenlerinde, öte yandan da dillerin içlerindeki anlatım düzenlerinde görünen, hem benzerliklerden, hem de ayrılıklardan kaynaklanmaktadır.

Çevirmenlerin çeviri uğraşı sırasında karşılaştıkları sorunları çeşitli yayınlarda, farklı görüşleri ortaya koyarak açıklamalarda bulunmuş olmaları, çeviri yöntemlerinin oluşmasında problemlerin somutlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Çevirmenlerin çeviri ürünlerin önsözlerinde ya da çeviri ürünleri üzerine yayımladıkları makalelerdeki sorgulamalardan yola çıkan Koller (1983:55), modern çeviri kuramının ilgilendiği ve ilgilenmesi gerektiği çeviri sorunlarını şöyle sıralamıştır.

- Çeviri nedir?
- Çeviri sürecini hangi etkenler belirler?
- Genelde hangi dilsel problemler oluşmaktadır.
- Çeviri ve çevrilebilirlik bakımından, çeşitli metin türleri farklı bir tutum içinde mi?
- Çevirinin sınırları nerelindedir?
- Çevirmen hangi yöntemleri kullanabilir ve kullanmalıdır?

5.1. Çeviri Süreci

Dilin değişken işlevleri ve ardındaki yaşantı, çeviri sürecinde hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiği ve önceliklerin neler olması gerektiği konularıyla ilgili olarak yöntem oluşturma çabaları çevirinin diğer temel problemlerindedir.

Çeviri işleminde çevirmenin öncelikle kaynak dildeki ve amaç dildeki dilbilgisel ve dilbilimsel düzenekleri çok iyi bilmesi gerekir. Her metnin içinde

oluştugu toplumsal konum gereği belirlenmiş bir takım iletişimsel özelliklerinin olduğunu düşünen Göktürk (1986:13), sağlıklı bir çeviri yönteminin oluşması için metnin görünür nesnel sınırları ötesinde, dilin birçok ilişkisinin de gözönünde tutulması gereğine dikkat çeker. Buna göre çeviri sürecinde kaynak metni anlama ve yorumlamanın büyük önem taşıdığı ve çeviri işleminin herşeyden önce metni anlama ve yorumlama süreci olduğunu söyleyebiliriz. Koller kaynak dilde kullanılan kavram ya da kelimelerin metin bağlamı içindeki fonksiyonlarının analiz edilip, amaç dile aktarılması gerektiğini ve kelimelerin teker teker değil, metin bağlamında çevrilmesi gerektiğini savunur:

Übersetzen werden aber nicht einzelne Wörter, sondern Wörter in ihren Textzusammenhängen (im Sprachlichen Kontext). [...] nicht Einheiten des Systems (der langue) werden übersetzt, sondern Texte, also Sprachvorkommen auf der Ebene der parole (Koller, 1983:116).

Kavram ya da kelimelerin metin bağlamı içindeki fonksiyonun analiz edilmesi yani anlama ve yorumlama süreci ile ilgili olarak H.G. Gadamer şunları söylemiştir:

Jede Übersetzung ist daher schon Auslegung, ja man kann sagen, sie ist immer die Vollendung der Auslegung, die der Übersetzer dem ihm vorgegebenen Wort hat angediehen lassen (Gadamer, Der., Störig, 1973:403).

Anlama ve yorumlama sürecini etkileyen önemli unsurlardan biri, kelime içeriklerinin, yerel dillerde farklı içerikleri taşıma olasılığıdır. Kelime içeriklerinin dillerde farklı eşdeğerlikler göstermesinin nedenleri, sözkonusu olan dilin politik, sosyal, ekonomik, kültürel ve tarihsel özelliklerinin

birbirinden farklılık göstermesindedir. Öncelikle yerel ve geleneksel metinlerde bu tip sorunlara oldukça sık raslanmaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak bize göre, Bischof'un (1989:38), verdiği çok güzel bir örnek vardır:

- Koçum Hasan domuz eti yemez!

Metin bağlamı ve kültürel yapı gözönünde tutulmadan bu cümle kelime kelimesine çevrildiğinde, çıkacak sonuç şöyledir.

Mein Steinbock Hasan İbt kein Schweinefleisch.

Türkçe'de övülmeye değer olan "koç" adlandırması ile "domuz eti yemez" tanımlaması Alman dilinde somutlaşır ve okuyucuda çok farklı şekillenir. Şöyle ki, aptal çocuk Hasan'ın, Alman'ların genelde ağzını sulandıran domuz etini küçümseyerek reddettiği şekilde anlaşılır. "Steinbock" kelimesi yerine, Almanca'da güç ve dayanıklılığı temsil eden "Widder" (koç) kelimesini kullanmak da fazla bir sonuç getirmez. Çünkü Türkçe'de insan isimlerinin hayvanlara verilmediğini bilmeyen Alman okuyucu, gerçektende Hasan isminde bir koçun söz konusu olduğunu ve tabiatı gereği domuz eti yemediği fikrine kapılabilir.

Bu cümlenin çevirisinde, metin bağlamı içindeki fonksiyonon analiz edilmesinin yanında kültür bağlamı anlam ilişkisinin de tanınması gerekir ki amaç dilde de aynı eşdeğer etki sağlanabilsin. Koller böyle bir durumla kaynak dildeki anlamın, amaç dilde metin bağlamında verilebileceğini düşünür:

Die "fremde" Wirklichkeit ist mit den mitteln der ZS (ziel sprache) nur ungenau erfaßbar und mitteilbar. Dieses Ungenügen erweist sich beim näheren Hinsehen allerdings wieder als relativ: die spezifisch kultur-und einzelsprachgebundenen Ausdrücke stehen im Text-zusammenhängen, werden in diesen Kontexten selbst bis zu einem Grade im AS (ausgangs sprache)-Sinn determiniert. Die ZS Ausdrücke entwickeln im Text Bedeutungsvarianten, die mehr oder weniger den gemeinten Sachverhalt treffen (Koller, 1983:58).

Çeviri sürecindeki bir başka problem ise, cümle gerektiği gibi anlaşılıp yorumlanamazsa, sözlük kullanımının çok tehlikeli bir araç halini alabileceğidir. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi kelime içerikleri amaç dilde farklı içeriklere sahip olabilir. Sözlük kullanımı ile ilgili problemi Malinowski şu şekilde dile getirmiştir:

Ein Wörterbuch der Eingeborenen sprache kann in der hand eines unvorsichtigen Ethnographen zum gefährlichen Werkzeug werden, falls er nicht über zuverlässige Kenntnisse der Sprache verfügt, die allein es ihm ermöglichen, die Bedeutung der Ausdrücke aus ihrer vielfältigen Anwendungen in verschiedenen Zussammenhängen zu erkennen [...] Es gibt in der Anthropologie keine größere Fehlerquelle als die Benutzung mißverstandener und falsch gedeuteter, bruchstückhafter Wörterverzeichnisse die Eingeborenen sprachen durch Beobachter, die mit dem betreffenden Idiom nicht völlig vertraut sind und seinen soziologischen Charakter nicht kennen (Malinowski, 1930:320'den aktaran Koller, 1983:58).

Bu basit örnek, her dilsel ifadenin çok anlamlılık içinde bulunduğunu ve çok az kelimenin aynı anlam alanını kapsadığını, genellikle farklı anlam ağırlıkları olduğunu göstermektedir. Dil felsefesi de bir dildeki dünyanın, somut karşılıklarıyla tanınmaya çalışılmasının bir sonuç getirmeyeceğini göstermektedir. Fakat bu farklı dünya, çevirmen kendi dilindeki kavramlarla bu “başkalığı” örebilecek yetideyse, kendi dilinde de ifade edebilir. Çünkü “insan düşüncüsü” evrenseldir.

Yukarıda değinilen verilere dayanarak çeviri etkinliğinin herşeyden önce bir “karar verme” süreci olduğunu söyleyebiliriz. Metnin çevrisinde hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiği; önceliklerin neler olması gerektiği; buna bağlı yöntem belirleme çabaları; metnin metin bağlamında anlaşılıp yorumlanması ve sözcük kullanımıyla ilgili süreçler ilişkiler çevirmene birçok seçenekler sunmaktadır. Bu noktada iyi bir çevirinin gerçekleşmesi, çevirmenin seçenekler karışısında en doğru kararı vermesiyle sağlanabilir.

5.2. Çevrilebilirlik

İnsan yaşayışının gerçekleri algılama ve yorumlama biçimleri, içinde yetiştikleri kültürle doğrudan ilişkilidir. Kültürel yaşayışın gerçeklerini algılayış ve yorumlayabilmenin idafesi dil ile bağlantılıdır.

İki toplum arasındaki gerçekleri algılama ve yorumlama biçimlerinin birbirinden ayrılmaya başladığı noktada da çevrilebilirlik problemi oluşmaktadır. Kültürel yaşayışın algılama ve yorumlamadaki görüş biçimlerinin en yoğun farklılık gösterdiği koşullar, dini inanış, töre, gelenek ve göreneklerdir.

Kültürel yaşayışdaki görüş farklılıkları ve tabii ki buna bağlı olarak dil kullanımındaki farklılıklar, iki farklı dilde görüleceği gibi tek dilli topluluklarda dahi bulunmaktadır. Örneğin bir şirkette çalışan yönetici ile kırsal alanda yaşayan bir çiftçi arasındaki dilsel kullanım düzeyindeki farklılık gibi.

Koller (1983:135-168) çevrilebilirlik probleminin iki açıdan sistemli bir şekilde incelenmesi gerektiğini düşünmüştür.

1. Dil felsefesi kuramı açısından çevrilebilirlik problemi.
2. Dilsel-stilistik açıdan çevrilebilirlik problemi.

5.2.1. Dil Felsefesi Kuramı Açısından Çevrilebilirlik Problemi:

Uzun yıllar boyu insanın, dil düşünce gerçeklik ve davranış ilişkilerindeki tutumu, felsefeciler, psikologlar, Antropologlar, dilbilimciler ve yazınbilimciler tarafından araştırılmış, cevapları, temel sorunun çıkış noktasına göre farklılıklar göstermiştir. Bu incelemelerde, konumuz açısından özellikle önem taşıyan soru, dilin, tanıma ve kavrama sürecindeki payı sorusudur ki, çevrilebilirlik probleminde bu varsayımların önemli rolü olmuştur. Bu bağlamda Koller:

Im Prozeß der Auseinandersetzung mit der "Welt" (in der Primären und sekundären Sozialisation, im Arbeitsprozeß, in Ehe und Familie etc.) eignet sich der Mensch Sehweisen dieser "Welt" an: Muster oder Modelle der "Wirklichkeitsinterpretation" /.../ In der Sprache schlagen sich die Wirklichkeitsinterpretationen nieder und mit der Sprache werden sie zugleich vermittelt (Koller, 1983:136).

Kelimeler, sözdizimleri ve cümleler, doğrudan konu ya da olgularla ilişkili olarak değil, olgu ve içeriklerin, kültür koşutlu görüş biçimleri ile birlikte oluşturulmaktadır. Bu görüşten yola çıkarak çevrilebilirlik konusunda modeller düzenlenebilir.

- Çeviri ürününün okuyucusundaki beklentiler ve dünyayı kavrama biçimleri kaynak dildeki ile birbirine örtüşüyorsa, yani kaynak dil ile amaç dil arasındaki anlamsal ilişki özdeş ise, tam anlamıyla eşdeğer çevrilebilirlik söz konusudur (iki dilli topluluklarda).
- Öte yandan kaynak dil ile amaç dildeki anlam ilişkisinde hiç bir şekilde ortaklığın bulunmadığı durumlarda ise, tümüyle çevrilemezlik söz konusudur (Eski dilli metinlerde olduğu gibi).
- Anlamsal ilişkilerin sadece belli alanlardaki dil kullanımların özdeş olduğu durumlarda ise kısmen çevrilebilirlik söz konusudur.
- Metinde karşılaşılan dilsel birimin, tanımadaki düşünüş başarısının önem kazandığı ve anlama sürecinin fazla hesaba katılmadığı; dilin dinamik karakter ilişkisinin, düşünüş, gerçekleri algılama biçimi ve yaratıcı gücün ağırlık kazandığı metinlerde dilin ileşitimsel imkanlarının kullanıldığı çevrilebilirliğin oluşturulması.

Koller ayrıca çevrilemezlik konusuna eleştirisel bir yaklaşım ile göreceli çevrilebilirlik konusunda bazı sınıflandırmalar yapmıştır.

1. Kültürler sürekli, ileşitimsel ihtiyaçların değişimiyle orantılı olarak değişim içindedir. Bunlar bir taraftan dilin, dil kullanım biçimlerindeki değişimini de belirler. Bu anlamda kaynak dildeki değişim, amaç dildeki dil kullanımlarını etkileyebilir ve değiştirebilir. Çeviri eylemi ne kadar Nida'nın yapısal eşdeğerlik, dolayısıyla F. Schleiermacher'in yabancılaştırma yöntemine yükümlü ise, amaç dilin dinamizm ve değişkenlik özelliğinin de o denli zorlanması gerekir.

2. Dilin, iletişimsel-anlam ilişkisindeki fonksiyon imkanlarının kullanılması çevirilerde sık sık uygulanmaktadır: Dipnotlar, açıklamalar, ön veya arka sözlerdeki açıklamalar.

3. Weisgerbers ve Whorf'un kuramına göre dil, tanıma ve kavrama sürecinin en önemli unsuru olarak görülmüştür. Bu sav, bir bakıma tanıma ve kavrama sürecinde, dilin rolünün fazlasıyla gözde büyütüldüğünü ve insan düşüncü yeteneğinin azımsandığını göstermektedir. Lennenberg'e (1972:456) göre, tanıma ve kavrama sürecinde bilişsel fonksiyonun, dilden daha öncelikli yer tuttuğu açıktır. Bu şekilde oluşturulmuş bir yargı, kısmen tartışılmaz olan, insanların dilden bağımsız olarak sahip olduğu, tanıma ve kavrama yeteneğinin evrensel karakterinden kaynaklanmaktadır. Gerçi hiç bir doğal dil, formal mantık dilleri şeklinde yapılanmamıştır; fakat yine de mantıksal düzlemlerde düşünebilir ve bu mantıksal düşünüşü, doğal dillerin mantıksal düzleme girmeyen unsurlarını kullanarak geri verebiliriz. Dilin kültür koşutlu bir olgu olup, gerçekleri algılama biçimimizi etkilediği doğrudur; fakat tanıma sürecinde, dille aktarılan düşünüş şematığı aynı anda kurulabilir ve bu şekilde aşılabilir.

4. Bir dil (anadil) bileşik değil, farklı türsellikler gösteren bir olgudur. Weisgerbers'in (1971:54) de ifade ettiği gibi tek bir dilsel dünya görüşü ve tek bir dünya düşünüşü değil, aynı dil içinde ve dilbirliğinde çeşitli dünya görüşleri bulunmaktadır. Bir dildeki konuşmacının kendi dünyası ile ilgisinde, çok farklı görülüp yorumlanabilecek, dil içinde dil bulunan birçok diller vardır. Sosyodilbilimde "elebolierde Kode (konuşmacının çok gelişmiş. en ufak ayrıntıları verebilen ifade yetisi)" ve "restringierte Kode (sınırlı ifade yetisi; özellikle zengin olmayan kelime haznesi, kültürel yetersizlik)" kavramlarıyla, iki farklı dil biçimleri olarak farklı geçerlilik alanlarıyla çalışılmaktadır.

5. “Dilbirliği” ve “anadilsele dünya gr” kavramları, dilbirliği ve kültürün teşhisini yakınılatırıp kolayılatırmaktadır. Fakat bu yakınılatırma, dilbirliğinin her zaman kltrbirliği anlamına geldiğini göstermez. Aynı dil gerçi bir taraftan dilbirliksele kültür bütünlüğünde bir varsayımdır; rneğin; Türkçe, Türkiye’nin çok farklı kültürlere sahip bölgelerinde, farklı dil kullanımları göstermektedir. Aynı dilin farklı kültürlerde kullanılmasına örnek olarak İngiliz ya da Fransız kolonilerini gösterebiliriz.

Yukarıdaki görüşler bağlamında; birbirine benzer kültürlere sahip toplumlar arasındaki diller (Avrupa dilleri) kendi ilerinde öyle farklı trsellikler gösterebilir ki, bu dillerin kendi içlerindeki dil ve dn yapılarına göre incelenmesi gerekmektedir. Çeviri uygulamaları, yapı ve kültürel benzerlik taşıyan diller veya dilbirlikleri arasındaki çevirilerin, kesinlikle yapısal açıdan birbirine zıt olan diller arasındaki çevirilerinden daha problemsiz olduğunu göstermez. Yazınsal ya da yurtbilgisel metinlerde tre özel, geleneksel konuları içeren ifadeler bulunduğu için, ilk bakışta çevirmene çevrilemez gibi görünmektedir.

H. Gippers (1972:90), çok keskin çizgilerle, yapısal ve kültürel açıdan birbirinden farklılık gösteren dillerde, rneğin Avrupa’lı bir felsefecinin yapıtının “Hopi” diline (kavim) evirisinin imkansız olduğunu savunmaktadır.

6. Prensipte evrilemezliğin tezleri sık sık çevrilemeyen sözcük ve kelimeler üzerinde yoğunlamıtır. Bunlar, sadece kullanıldığı kültür bağlamını ayrıntılı tanıyanların eşdeğer anlayabileceği kelimelerdir; yani içerik ve kullanım kurallarının ancak söz konusu olan dildeki konuşmacının yaşantısında tespit edilebilir. Gerçekte bu kelimeler için diğer dillerde

sadece kısmi karşılıklar bulunmaktadır. Yine de dikkate alınması gereken şey, çevrilmesi en güç olan kültür bağlantılı bu kelimelerin tek başına değil, metin bağlantılı olarak karşımıza çıktığıdır. Harttmann'da (1971:11) buna bağlı olarak, iletişimin tek tek kelimelerde değil, metin genelinde oluştuğunu ileri sürmüştür. Okuyucu metnin artarak gelişen anlam bütünlüğünü, kendi bilgi oluşumlarıyla tek tek kelimelerin anlamlarını düzenler ve inşa eder. Önceleri belirsiz ya da saptırılarak anlaşılan şey metnin akışı içinde, zihinde daha eşdeğer anlaşılabilirliktedir. Okuyucu metnin karşısında pasif bir obje değil, anlama yetisini metnin içeriğinde sürekli ilerleten aktif bir subjedir. Fakat böylece, nasıl ki kaynak dildeki metnin anlama sürecinde anlaşılabilirlik derecesi sürekli artıyorsa, çeviri metni de çeviri koşullu anlama sorununu, derece derece indirgemek durumundadır. Bir metnin anlaşılması nasıl ki hiç bir zaman mutlak olamıyor ve her zaman sadece izafi ve deyişken oluyorsa, bir metnin çevrilebilirliği de her zaman izafidir. Çeviri uygulamasının tartışmasız başarısından bahsederken, tartışmasız, aynı zamanda izafi bir başarı olarak değiştirilmesi gerekir. Bu izafilik çevirilenin çeviri olarak birbirine bağlantısı içinde değil, tümüyle metinleri anlamamanın etken ve koşulları ile bağlantılıdır. Çevrilmiş metinlerde ortaya çıkan anlamadaki güçlükler "nitelik" açısından değil, sadece "derece" olarak her metnin anlaşılmasındaki güçlük olarak farklıdır. "Derece" ile anlatılmak istenen, çevri metninin kendi okuyucusuna orjinalde olduğundan daha büyük ve ayrıca anlama güçlükleri hazırlayabileceğidir ki, bu metinler ancak kendi okuyucusunun beklenti normlarına uygundur. Bu arada unutulmaması gereken teknik, bilimsel, kullanma kılavuzu gibi metinlerin, çevrilmiş metin olup olmadığının fazla önem taşımadığıdır.

Öte yandan dil felsefesi açısından bakıldığında, prensipte herşeyin çevrilebilir olduğunu görürüz. Dil yapısındaki dış görünüşün farklı

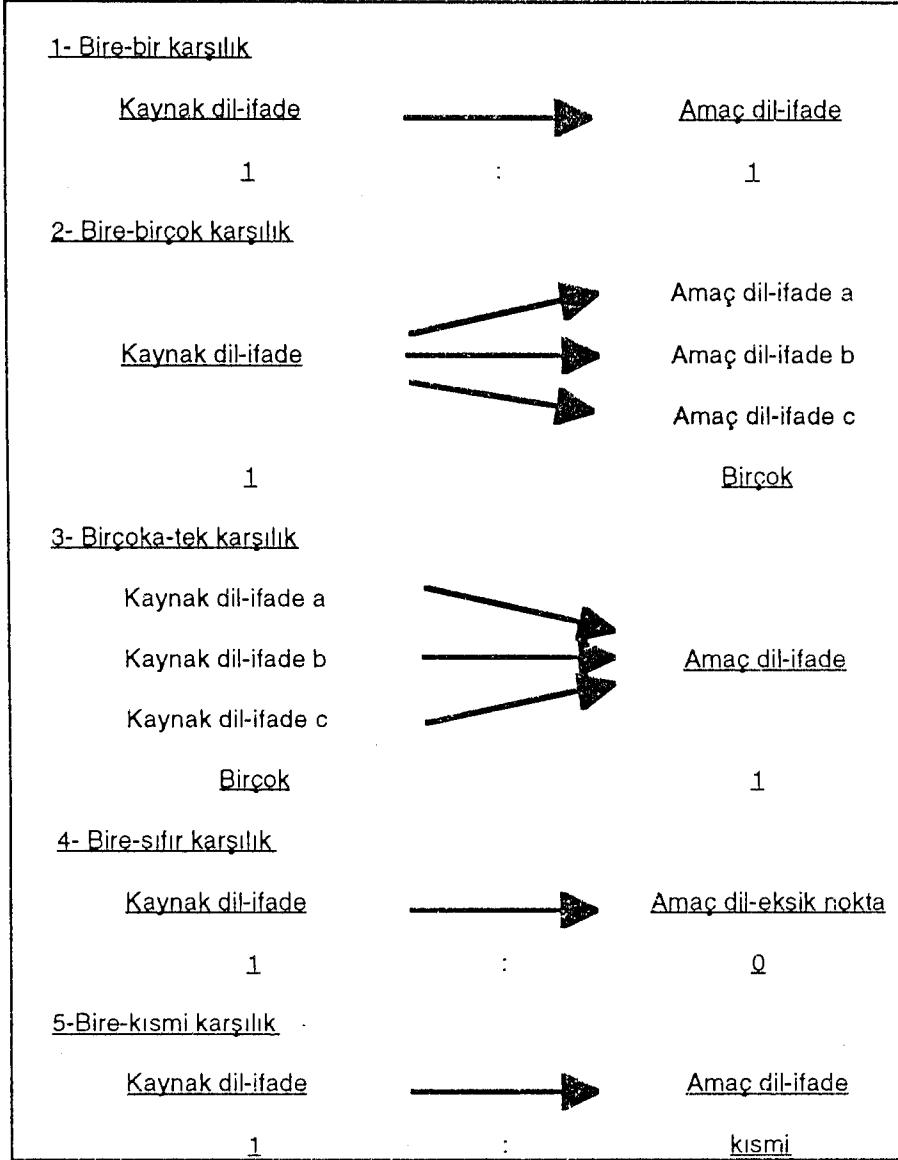
olmasına karşın, genel insan yaşantısının kavram birliği her dilde ifade edilebilir. Bu görüş öncelikle modern dil bilimciler tarafından benimsenmiştir. Modern dilbilimcilerin başında gelen N. Chomsky'nin (1966'dan aktarak Koller, 1983:149) üretimsel dönüşümlü transformasyon kavramına göre, herşeyi çevirmek, yani tam anlamıyla çevrilebilirlik mümkündür.

R.J. Searle çevirilebilirlik konusunda şu ifadeyi kullanmıştır:

Wenn in jeder Sprache alles, was gemeint werden kann, auch ausdrückbar ist, so muß es prinzipiell möglich sein, das, was in einer Sprache ausgedrückt ist, in jede "Sprache zu übersetzen". (1969:35'den aktaran Koller, 1983:152).

5.2.2. Dilsel-Stilistik Açından Çevrilebilirlik Problemi:

Felsefi dil kuramsal görüşlerde, çevrilebilirlik problemindeki ifadeler her ne kadar yoğun farklılıklar gösterse de dil farklılıklarının somut durumlarda çeviri güçlüğüne yol açtığı konusunda mutabık kalınmıştır. İki dilin sözdizimsel, anlambilimsel, anlatım birimleri ve belirleyicileri arasında nadiren bire-bir ilişkisi bulunmaktadır. Normal durum olarak, kaynak dil birimine bir çok karşılık (potansiyel eşdeğerlik) bulunabileceği, geçerli olabilir. En uygun ya da isabetli olan potansiyel eşdeğerliklerden biri, metnin düzleminde kendini göstermektedir. Koller bu açıdan beş karşılık türü (potansiyel eşdeğerlik türleri) oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZIN ÇEVİRİSİ SORUNU VE KURAMLARI

Çeviribilimin gelişmesi ve bilimsel temellere ulaşması, daha önce belirttiğimiz gibi, son yıllardaki teknolojik ve bilimsel gelişmelerle hemen hemen eş orantılıdır. Bu gelişmelere ayak uydurabilme çabası içindeki toplumlar, özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla, iletişim ve bilgi alışverişinde çeviriye her zamankinden daha çok ihtiyaç duymaya başlamışlar, buna koşut olarak da, çeviri araştırmalarına, özellikle son on yıllarda, özel bir önem vermişlerdir. Oysa yazın alanındaki çeviri uygulamaları uzun bir geçmişe sahip olmalarına rağmen, aynı bilimsellik temellerde araştırılması göz ardı edilmiş, sadece bir kaç kuramdan ibaret kalmıştır.

1. Yazın Çevirisinin Tanımı

Yazın çevirisi alanındaki konuları incelemeden önce, yazın metninin işlevsel özelliklerinden yola çıkarak, nasıl bir olgu ile karşı karşıya bulunduğumuzu bilmemiz gerekiyor. Yazın metninin yaratıcı nitelikte olması, bu niteliğinden dolayı, dili alışılmış dil kuralları çerçevesinde kullanmayı başlıca işlevsel özelliklerindedir. Yazın metninin bu işlevsel

özelliklerine bağılı olarak Catfort (1965:102'den aktaran Göktürk, 1986:43) yaratıcı yazarların, bilinen dil kurallarıyla, hazır verilerle değil, yepyeni dilsel bileşimlerle çalıştıklarını, sesi, sözcüğü, yapıyı, sözdizimini en beklenmedik bileşimlerle kullanabileceğini ifade eder. Ayrıca yazın metnini oluşturan dil, aynı zamanda da kullanıldığı toplumun kültür, töre, davranış ve değer ölçülerini de kendi içinde taşır ve kullanıldığı toplumun aynası niteliğindedir. Diğer taraftan yazın metninin okuru, (Göktürk, 1986:42) yazın metnine birbirinden çok ayrı tepkiler gösterilebilir, anlamı bambaşka doğrultularda yorumlayabilir ve içerdiği örtük anlamların, bireysel okurlarca hangi yönde açık kılınacağı da yazarca öngörölmüş bir şey değildir. Kendi başına dilsel bir bütündür yazın metni (Göktürk, 1986:43).

Yazın metninin yukarıdaki işlevsel özellikleri çerçevesinde Kloepfer yazın çevirisinin tanımını şöyle oluşturur.

Çeviri yaratarak yazmaktır - ama gelişigüzel anlamda, olanı, yeniden yazmak ya da aktarmak değil, yazarlığın yazarlığıdır. Novalis belki de bu anlamda, ozanın ozanı diye söz ediyordu çevirmenlerden (Kloepfer, 1967:126'dan aktaran Göktürk, 1986:46).

2. Yazın Çevirisine Tarihsel Bakış

Çeviri etkinliği daha önce de dediğimiz gibi çok uzun bir geçmişe sahip olup eski Mısır ve Antik Roma'ya kadar uzanır. Toplumların bilim, teknik, kültür ve sanat çabalarını birbirleriyle paylaşmalarını sağlayan çeviri, kültürlerarası bir iletişim ve bildirişim aracı olmuştur.

Yazın tarihi içindeki doğrudan birinci dilden yapılan ilk çevirilere, dil ve kültür yakınlığı olan toplumlarda rastlanmaktadır. Yunancadan Latinceye, Arapçadan Farsçaya, Çince den Japoncaya ya da Hintçeden Çinceye yapılan çeviriler bu konuma örnek teşkil edebilecek örnekler arasında sayılabilir. Birbirleriyle kültür ve dil yakınlığı bulunmayan toplumlarda ise ikinci dilden yapılan çeviriler gerçekleştirilmiştir. Dokuzuncu yüzyılda Abbasiler'in, felsefe ya da bilim alanındaki Yunanca kaynaklardan önemli bir bölümünü Arapçaya Süryanice aracılığıyla çevirmeleri gibi (Göktürk, 1986:60).

Toplumlar da bilim, kültür ve sanat çabaların birbiriyle paylaşabilme aracı olan çeviri, aynı zamanda bir çok kültür evresinin ve düşünce akımının oluşmasında da önemli bir unsurdur. "Dünya edebiyatı" kavramı, çevirinin bu işlevi sonunda yaratılmıştır. Göktürk (1986:63) yedinci yüzyılda, Tang döneminde Hintçeden Çinceye çevirilen Budist metinlerin etkisinin, Çin dili ile düşüncesinde bugün bile sürdüğünü; Abbasiler'in dokuzuncu yüzyılda Yunancadan çevirileri, İslam kültürüne bilim ile düşünce alanında yeni bir güç kattığını; on dördüncü, on beşinci yüzyıllarda İtalya'da, özellikle Floransa kentinde, eski Yunan, Latin yapıtlarının İtalyancaya birbiri ardından çevrilmesi, özgür yeniçağ insanının doğuşunu hazırladığını ileri sürmüştür. Gürsel (1978:22), batı kültürünün temelini oluşturan Hümanizma akımının çeviri yoluyla gerçekleştiğini; batının kendi bilim ve sanat değerlerini üretmeden önce geçmiş çağın, özellikle de eski Yunan ve Roma uygarlıklarının kalıtına sahip çıktığını ifade eder. Gürsel ayrıca, Erasmus'un Hollanda'sı, Luther ya da Münzer'in Almanya'sı, Petrark ile Bokacio'nun İtalya'sı, Ronsard'ın, Du Bellay'ın Fransa'ları çeviriyle değişen, ortaçağın karanlığından çıkarken "Kutsal Kitap" ın bildirisini, hem de Hristiyanlık öncesi kültürlerin insan ve doğa anlayışlarını çevirerek kavrayabilen ülkeler olduğunu söyler (Gürsel, 1978:23).

Düzeltilim ve Yenidoğuş aşamasındaki batı toplumlarının, kültürel dönüşümlerini, büyük ölçüde çeviri yoluyla gerçekleştirmelerinin nedenini Gürsel şu varsayımla dile getirmiştir:

Geçiş dönemindeki bir toplum, nitel bir sıçramanın eşiğindeyse, ancak kendi dışındaki kültürlere gönderme yaparak sıyrılabiliyor geleneksel ideolojinin etkisinden. Yeni ideolojinin, dolayısıyla da yeni kültürün üretilmesini sağlayacak düşünsel temelin çeviriye gereksinim duyması bundan (Gürsel, 1978:23).

Osmanlı toplumunda ise durum daha farklıdır. Gürsel (1978:21-22), Osmanlı toplumunun hem yerel, yani İslam uygarlığı içinde kalmakla birlikte hem bir ölçüde ulusal sayılabilecek değerlere, hem de kendi dışındaki evrensel kültür öğelerine uzak kaldığını; ancak Lale devrinde İbrahim Paşa'nın başlattığı, yirmi beş kişiden oluşan ilk örgülü çeviri hareketinin, içine kapalı Osmanlı toplumunda dışa açılma, bir ölçüde kendini yenileme çabasına girdiğini söylemiştir. Fakat bu çabalar, ileride İmparatorluğun sömürgeleşmesine yol açacak ekonomik ilişkileride beraberinde getirdiği için, batıda olduğu gibi, burjuva sınıfını, dolayısıyla da bir Yenidendoğuş (Renaissance) akımını kendi iç dinamiğiyle yaratamayan Osmanlı toplumu, merkezi kapitalist üretim tarzına oranla çevrede (périphérie) kalırken, kültür alanında da gerekli aşamayı yapamamıştır.

Yazın çeviri tarihinde, Cumhuriyetten sonra Milli Eğitim Bakanlığının 1940'larda yayımladığı dünya yazınından çeviriler dizisi düşünce ile yazın alanında bir yeniden doğuşu hazırlamıştır. Bu dönemde çeviri, Cumhuriyet tarihinde gelmiş geçmiş en parlak dönemini yaşamış ve etkisi 1950 sonrası Türk yazınının her alanında kendini göstermiştir. Cumhuriyet sonrası çeviri hareketlerine üçüncü bölümde daha ayrıntılı yer verilmiştir.

3. Yazın Çevirisinin Temel Sorunları

Yazın metnini, daha önce de açıkladığımız gibi, başlıca işlevsel özelliği dilin çok yönlü ve somut kullanımıdır. Her yazın metni kendi başına dilsel bir bütün olduğu için, katı kesin yöntemlerle ele alınamaz. Göktürk (1986:43) yazın metninin yalnızca düz anlamlar değil, büyük ölçüde yan anlamlardan da yararlandığını, üstelik bu yan anlam ilişkilerinin, dilin yerleşik düzeninde yer alan, anlam alanlarındaki belli olasılık dizilerine dayanmak zorunda olmadığını ifade etmiştir. Göktürk'e göre, özgün olmak, yeni olmak varlığının temelidir sanat metninin; çok yönlülüğünün belirsizliğinin çok anlamlılığının başlıca nedeni de budur.

Bu bağlamda, yazın çevirisi araştırmalarını zorlayan temel sorunlar, dil kullanım özelliklerinin yerleşik algı alışkanlıklarımız çerçevesinde yorumlanamayışından kaynaklanmaktadır. Wills (1982:133'den aktaran Göktürk, 1986:43) yazın çevirisi güçlüğü'nün iki noktadan kaynaklandığını düşünür:

1. Yazın metinlerindeki yan anlamların dilin genel yapısında, her sözcüğün ardında yer alan alışılmış anlam dizelerine göre seçilmeyişi; dolayısıyla da ancak çağrışımsal, yorumbilimsel işlemlerle kavranabilmesi.

2. Özgün metin dilindeki karmaşık çok yönlü alımlama koşullarının, çeviri metin dilinde de yaratılması zorunluluğu. Burada temel sorun özgün metin dilindeki yananlamların, çeviride de yeterli etkiyle üretilip üretilmeyeceğidir.

3.1. Bilimsellik Boyutu

Son yıllarda çeviribilim alanındaki çalışmaların büyük bir gelişme ve başarı göstermesine karşın, aynı başarı yazın çevirisi alanında sağlanamamıştır. Yazın metinleri çok yönlü, aynı zamanda tehlikeli derinlikleri olan bir alan olduğu için, yazın çevirisi alanında bilimsellik taşıyan araştırmalar dışlanmıştır. Störig (1973:X) yazın çevirisi ve onun sorunlarıyla ilgilenenlerin sayısının az olduğunu ve hatta üniversitelerde bile çok az sayıda yazar ve düşünürlerin, çevirmen ve eleştirmenlerin, değişik zaman ve dillerde, yazın bilimi, karşılaştırmalı dilbilim, kültür tarihi, dil felsefesi gibi çeşitli ağırlık noktaları oluşturan konularda bu sorun hakkında düşündüklerini ve yazdıklarını tespit etmiştir. Fakat bu alan, bu güne kadar olduğundan daha çok, yazın dünyası kadar bilim dünyasının da dikkat çekmeye en çok hak kazanmış alanlarından biridir.

Yazın çevirisinin kendine özgü kuramlara ihtiyaç duyduğu ve genel dilbilimsel çeviri kuramının yazın metinlerinin çevirisinde yetersiz kalacağına inanan Koller (1983:81) bu iki alanı birbirinden ayırmıştır; dilbilimsel çeviri kuramı (genel çeviri kuramı) çeşitli eşdeğerlik türlerini (bire-bir karşılık, bire-çok karşılık, çoka-bir karşılık, bire-sıfır karşılık) modelsel olarak açıklamaya çalışır. Metnin dilsel oluşum düzlemindeki bire-bir karşılıklarının olmadığı durumlarda, bilginin korunabilmesi için uygulanılacak çeviri tutumunu belirlemeye çalışır. Buna karşılık biçemsel-estetik bileşimli metinlerde yaratıcılık söz konusu olduğundan, değiştirilemez içerikten bahsetmek mümkün değildir. Yazın metinlerin biçem bileşimi sadece iletişimsel değerde değil, aynı zamanda metnin sanatsal oluşumunda da araçtır.

[...] die Reichweite der linguistischen Übersetzungswissenschaft ist deshalb begrenzt auf Texte, bei denen es um Inhaltsinvarianz geht und nicht um formal-ästhetische Komponenten. Es handelt sich um Texte, bei denen sich die Funktion der Form "im Dienst am Inhalt" erschöpft (O. Kade, 1968:47). Damit wird die literarische Übersetzung aus der linguistischen Analyse des Übersetzens ausgeschlossen: die Formkomponente hat für literarische Texte meistens nicht nur kommunikativen Wert, sondern ist Mittel der künstlerischen Gestaltung des Textes (Koller, 1983:80-81).

3.2. Yazın Çevirisinin Öznelliği

Yazınsal çevirilerde karşılaşılan sorunlar yoruma yer vermeyen bilimsel alandaki betimleyici ve bilgilendirici metinlerde görülmez. Betimleyici bir metnin çeşitli dillerdeki çevirisi, dilsel göstergeleri bakımından farklılık gösterse bile göstergelerin anlam ve içeriği bu dillerin çoğunda örtüşmektedir.

Belli metin türlerinde sözcük, dilbilgisi, deyim, metin kuruluşu, metin yapısı, metin biçimi, noktalama gibi düzeylerde geleneksel kurallaşmalar olabileceğinden söz eden Göktürk (1986:44) buna karşılık yazın metinlerin roman, şiir, oyun, deneme gibi türler için son derece esnek biçim tanımları dışında, hiç bir dil düzeyinde (ses, sözcük, anlam, söz dizimi, bütün yazı) kalıplaşmadan söz edilemeyeceğini ve her soyut yazın metninin, karşımızda yeni bir oluşu olacağını ileri sürmüştür.

Yazın metninde hiç bir dil düzeyinde kalıplaşmadan söz edilemeyeceği gibi, içerik bakımından kesin bilgilere dayanmaması, çeviri

dilinde karşılıklarının saptanmasını da güçleştirir. Yazın dışı metnin değişik dil düzeyindeki kullanım özellikleri çeviri dilinde de benzer dil işlevlerinin kullanımıyla oluşturulabilir. Bu bakımdan çağdaş yapısal dilbilim ve dildirışim kuramı çerçevesinde geliştirilen genel çeviri kuramları, kullanmalık türden metinlerin çevirisine ayrıntılı açıklamalar, çözümleme yolları getirmekle birlikte yazın metinleri çevirisinde pek bir yarar sağlamamıştır (Göktürk, 1986:45).

Gerçekte de somut bilgilendirici metinler ile soyut yazın metinlerin çevirisinde benimsenecek hedefler birbirinden farklıdır. Somut-bilgilendirici metinlerin çevirisinde ilk hedef dilsel göstergelerin, bilgiyi kesin anlamlara götüreceğ şekilde kullanılması, yan anlamlardan çok, düz anlamlarla amaç dilde oluşturulmasıdır. Somut-bilgilendirici metinlerin çevirisinde göz önünde bulundurulması gereken en önemli ilke, kaynak dildeki terimlerin amaç dilde belirlenmiş genel terimlerle anlamın korunmasını sağlamaktır. Bu bilginin kayıpsız aktarımı çevirinin başarı ölçütüdür. Daha önce de belirttiğimiz gibi; genel dil kurallarının dışına çıkan, dilin bütün canlılığını esnek biçimde kullanan, büyük ölçüde yan anlamlardan yararlanan ve göndergesinde anlamı önceden belirlemeyip okurun yaratıcı edinişimle anlamını kazanma gibi özelliklerini taşıyan soyut yazın metni çevirilerinde, somut-bilgilendirici metinlerin çevirisinde olduğu gibi benzer bir örtüşme sağlanamaz. Ortega Gasset yazın çevirisi konusundaki görüşlerini şu şekilde belirtiyor:

Çeviri özgün metnin tıpkısı değildir. Aynı yapının başka bir sözcük dağıncığıyla oluşması değildir, böyle olmayı da amaçlayamaz. Şunu özellikle vurgulamamız gerekiyor, çeviri kendine özgü ölçütleriyle, amaçlarıyla apayrı, bütün öbür yazın türlerinden başka, özel bir yazın türüdür (Gasset, 1983:65'den aktaran Göktürk, 1986:48).

Bu sözlerde, yazın çevirisinin kendi ayrı kurallarıyla işleyen, ayrı bir etkinlik olarak ele alınmayı gerektiren bir olgu olduğu yeterince vurgulanıyor. O. Gaeset'in de ifade ettiği gibi yazın çevirisinin amacı, yapıtın başka bir sözcük dağarcığıyla oluşması değil, kendine özgü ölçüt ve kurallarıyla özgün metne eşdeğer bir yapıt oluşturmaktır. Buradaki eşdeğerlilik, yalnız dilsel gösterge ya da içerik düzeyinde bir tıpkınlık sağlamak değildir. Bir yazın metninin alımlanmasında, aynı iletişimsel konunun değişik dillerde oluşması düşünülemez. Çünkü Reiss (1977:487-501 den aktaran Göktürk 1986:52)'e göre yazar, yalnız her yerde her zaman geçerli kalabilecek bir bilgiyi anlatan değil, insan varoluşun kültürel, tarihsel, yöresel koşulluluğunu da dile getiren kişidir. Bu noktada yazınsal çeviri eşdeğerliliği, bir dilsel sözcenin, değişik dillerde, değiştirilmiş zaman, yer, kültür, konumunda aynı iletişimsel işlevi gerçekleştirmesiyle sağlanır.

4. Yazın Çevirisinde Kuramsal Çerçeve

Yazın çevirmenlerinin birçok dergide (özellikle sanat ve yazın dergileri) ya da çevrilmiş eserin ön veya arka sözlerinde yayımladıkları açıklamalar, yazın çevirisi kuramının temelini oluşturması bakımından, özel bir önem taşımaktadır. Yazın çevirisi kuramlarının oluşumu, daha önce çeviribiliminin görevleri arasında gösterdiğimiz "kuramsal-tarih edici" bölümünde; çevirinin dönemsel gelişimi ve tarih boyunca çevirmenlerce nasıl görüldüğü, şeklindeki çalışmalarla sağlanabilir.

Störig (1973:XIX) yazın çevirisi kuramları tarihinin kolayca birbirinden ayrılabilir, düzenlenmiş gelişimleri gösteren bir sonuç vermediğini ve yazın çevirisi kuramlarının devamlılık gösteren bir gelişme içinde olmadığını belirtmiştir. Buna istinaden Störig, herkez tarafından

benimsenmiş yöntemsel bir kuramın bugün bile bulunmadığını ileri sürmüştür.

Çeviride, kuram ile uygulama ilişkisi birbirine sıkı sıkıya bağlantılı ve hiç bir alanda olmadığı kadar da sorunludur. Bu bağlamda Störig (1973:XIX), çeviriyle uğraşanların, iki tehlikeli noktadan uzak durmaya çalışmaları gerektiğini düşünür: tek bir olaydan, diğer dillerdeki tek kelime ve onun eş anlamlarından, tek bir cümleden, tek bir şiirden yola çıkıldığında aktarılabilir, ama bunlardan genelleme cümlelere ulaşmayı sağlamak güçtür; ve böylelikle bu çalışmalar genel kuram için sadece örneksel anlamda önemlidir. Tersine genelden, yani mümkün olan çeşitli dil yapıları üzerine bilgilerden ya da anlam öğreniminden yola çıkıldığında bu sefer uygulamada uçurumlar oluşacaktır; çünkü genel cümle, tekil sorunun çözümünde, eldeki bir çevirinin değerlendirilmesinde uygulama bulamaz.

Bu belirlemeyi yaptıktan sonra, Störig (1973:XX) genelde büyük bir kısmı çevirmen olan, bir zamanların usta yazar ve şairlerin ve yaratıcı güce sahip büyük çevirmenlerin, çeviri alanında kuram oluşturmada söz sahibi olabileceğini; çünkü kimsenin içinde biraz yazarlık olmadan önemli bir çevirmen olamayacağını düşünür.

Störig (1973:XX), bunların yanında, yaratıcı bir çevirmen kimliğine sahip olmasalar da, iki grubun daha söz sahibi olabileceğini belirtir; 'felsefeciler ve dilbilimciler'. Felsefecilerin cevaplamaya çalıştığı sorular; mantık ve dilin yapılaşması, düşünme ve konuşma ilişkisi, bireyselliğin çözümsüzlüğünü, iletişimin soruları, belirli konuları anlamamanın kendi düşünüş ve araştırılışı-kısacası yeni felsefenin büyük ölçüde "dil" etrafında döndüğü söylenebilir. Bütün bu sorgulamalar aynı zamanda

çeviri sorununu da yakından ilgilendirir. Bu konunun dilbilimcileri ilgilendirdiği konusunda ispata zaten gerek yoktur.

Störig ayrıca (1973:XXVI); yoruma dayalı fikir, düşünce alanları olan kuram ve karmaşıklık üzerine kurulu felsefe gibi alanlarda, çevrilecek olan dildeki kavram sistemi ve söz dağarcığı sıkıntılılarıyla karşılaşılabileceğini; bu tür metinlerin çevirisinde, temelde yazın çevirisindeki benzer sorunların öne çıkacağını; ve yazın çevirisindeki her görünüşün aynı zamanda felsefi, düşünce fikir bilimleri ve tabiki dini metinleri de kapsamı gerektiğini düşünür.

4.1. Tarih İçinde Yazın Çevirisi Tutumları

Çeviri etkinliği, tarihi boyunca yöntem, amaç ve süreç olarak oldukça karmaşık ve çeşitli görüşlerin ortaya atıldığı bir etkinlik olmuştur. Çevirmen yöntemini belirlerken belli uzlaşımların etkisindedir. Çevirmenin bu etkinliğinde kararlaştırması gereken şey, kim için çevireceği ve bu çeviride neyi hedeflediğidir. İlk yazın çevirilerin Yunan yazınından Latinceye olduğunu ifade eden Doğan (1992:17), daha sonra Platon ve Tenz'in Yunan tiyatro eserlerini çevirdiğini ve bu çeviri eserlerin bazen orjinal eserin edebi seviyesinin de üstüne çıktığını söyler. Bu durumda çevirmen yazarı aşmış yeni bir eser ortaya koymuş oluyor. Bu dönemde bazı çevirmenler daha da ileri gidip çeviri ürününe kendi imzalarını atıp eseri kendilerine maletmişlerdir. Nietzsche bu konu ile ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

In der Tat, man eroberte damals, wenn man übersetzte nicht nur so, daß man das Historische wegließ: nein man fügte die Anspielung auf das Gegenwärtige hinzu, man

strich vor allem den Namen des Dichters hinweg und setzte den eigenen an seiner Stelle-nicht im Gefühl des Diebstahls, sondern mit dem allerbesten Gewissen des Imperium Romanum (F. Nietzsche, Der., Störig, 1973:137).

Orjinal yapıtı saptırıp, amaç dilde içeriğini ve biçimini değiştirerek bambaşka bir üslup ve ölçütte gerçekleştirilmiş çeviri ürünü örneğine, on dokuzuncu yüzyılda, Türk yazınının ilk büyük çeviri döneminde bulabiliriz. Bu dönemde özellikle amaç dil kültürü ile gelenekleri çeviri tutumuna yön vermiştir. Kudret, bu türde bir çeviri tutumuna, Türk yazınında batılı roman türünün ilk örneği diye anılan, Yusuf Kamil Paşa'nın Fénelon'dan 1859'da çevirdiği Terceme-i Telemak (Aventures de Télémaque) çevirisini örnek göstermiştir.

[...] divan düz yazınının süslü, ağır, yabancı sözcüklerle, çarpışık dilbilgisi kurallarıyla dolu anlatımıyla, özetlenerek aktarılmıştır. Daha da ilginç, çevirmenin bu serüven romanını, Türk yazınının o günkü genel dizgesi içinde benzeri bir türe rastlanmadığı için, "aslı hikmet alan" bir "ahlak kitabı" diye tanıtmayı, giderek Fenelon'un yapıtında, tasavvuf izleri bile yakalayıp anlatmaya çalışmasıdır (Kudret, 1986:12'den aktaran Göktürk, 1986:61).

Bir yöntem oluşturması açısından ilk çalışma, Alman dilinin de gelişmesinde önemli bir rol oynayan M. Luther'in İncil çevirisi gelir. Luther, dil sadeliğine ve en önemlisi kolay anlaşılabilirliğe önem verdiği için halkın anlayacağı dille çevirisini gerçekleştirmiş; böylece Heronymus'un dini metinlerin çevirisi kelime kelime olmalı ilkesine karşı çıkmıştır (Doğan,

1992:17). Luther ünlü İtalyan düşünür Cicero'nun ortaya attığı çeviride uygulanması gereken iki ana prensipten biri olan anlam çevirisi prensibini tercih etmiştir. Diğeri ise bilindiği gibi kelimesi kelimesine çeviridir.

Yazın çeviri tarihi içinde yöntem oluşturma konusunda Novalist (1798), Goethe (1823), Humbold (1816), Schlegel (1826), Schopenhauer (1891), Grimm (1879), Nietzsche (1886), Borchardt (1908), Vossler (1925), Ortega Gasset (1937), Cary (1956), Oettinger (1960) gibi önemli yazar ve düşünürler bulunmaktadır. Bu isimler arasında bugün de hala önemini koruyan, ilk ciddi yöntem oluşturma çabası F. Schleiermacher'in (1813) "Çevirinin Değişik Yöntemleri Üstüne" isimli çalışmasıdır. Schleiermacher öncelikle tercümanlık ile, çevirmen ayrımını yapmış; çevirmenin izleyebileceği iki yöntem bulunduğunu, bunlardan birincisi, yazarı bırakıp okuyucunun anlamasını sağlamak, ikincisi de okuyucuyu bırakıp yazarı zorlamak şeklindedir. Schleiermacher'in üzerinde durduğu bir başka konu ise metin cinslerine göre çeviri kuramlarının oluşumudur.

Schleiermacher'den sonra Wilhelm von Humbold'un çeviri kuramları dikkat çekmektedir. Humbold (Der., Störig, 1973:71) dillerin çeşitliliğini, ses ve işaretlerin çeşitliliğine değil, dünya görüşlerindeki çeşitliliğe bağlar ve herşeyi çevirmenin, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir çaba olduğunu ileri sürer. Buna rağmen, bütün dillerde bulunan çok boyutlu ifade potansiyelinin yorumlama gücünü arttırdığını ve böylece çevrilebilirlik potansiyelinin oluştuğunu belirtir. Humbold'un görüşlerindeki bu zıtlık Wills'e göre (1977:39'dan aktaran Doğan, 1992:20), dialektik kavramlarla açıklanabilir. Dil bir sistemdir, statiktir, diğer taraftan bir süreçtir, dinamiktir. Humbold'un bu açıklaması dillerin karmaşık yapısına ilişkin felsefi görüşlerin, birçok yeni hipotezlerin ortaya çıkmasını

sağlamıştır. 20. yüzyılda (Saussure) langue / parole, (Porzig) Sprache / Rede, (Gardiner) language / speech, (Chomsky) competence / performance kavramlarını geliştirmiştir.

20 yüzyılda Borchert, R.M. Rilke, Enzensberger gibi çevirmenler birçok önemli eseri Alman edebiyatına kazandırmış, aynı zamanda çeviri kuramlarının gelişmesinde katkıları olmuştur.

R. Kloepfer ve J. Levy çeviride, yazın çevirisinin kendine özgü kuramları ve düzenekleri olması gerektiğini ve diğer çeviri kuramlarından da ayrı bir çalışma alanı olduğunu savunmuşlardır.

4.2. F. Schleiermacher'in Çeviri Kuramı

F. Schleiermacher'in 1813 yılında yayımladığı "Çevirinin Değişik Yöntemleri Üzerine" (Der., Störig, 1973:38-70) başlıklı makalesi yazın çevirisi alanında, kuram ve yöntem oluşturma açısından, ilk önemli çalışmadır. Ayrıca ilk defa bu makalede çeviriden çeviribilim olarak bahsedilmiştir. Geliştirilen ilke ve yöntemler günümüzde hala geçerliliğini korumaktadır.

- Çeviri temelde anlama ve anlamayı sağlama süreci, dolayısıyla da aynı zamanda yorumlama sürecidir. Bu aktarım süreci sadece çeşitli dillerde değil aynı zamanda diliçinde de gereklidir. Bir dil içinde ki sosyal tabakalar, lehçe ve şifeler arasında da bir çeviri söz konusu olabilir. Hatta belli bir zaman sonra kişinin kendi metinlerini bile çevirmesi gerektiğine inanır Schleiermacher.

- Konu ya da nesne önceliği taşıyan metinler ile aktarılan içerik ve dil kullanımının bir bütün olduğu türe özel metinlerdeki çeviri sorunları birbirinden farklıdır. Bu bakımdan çevirmenden beklenenler metin türüne göre farklılık gösterir. Schleiermacher iş yaşantısı ile ilgili metinlerin çevirisini tercümanlık, bilim ve sanat ilişkili metinlerin çevirisini de gerçek çeviri olarak birbirinden ayırır.

- Schleiermacher aynı zamanda terminolojiler (teknik kavram) ile nesnel olmayan duygu, düşünce gibi kavramları da birbirinden ayırır. Terminolojiler sorunsuz sınırlanabilen ve kurallara uygun olarak sınırlandırılmış olgularla ilgili olduğu için çeşitli dillerde bire-bir karşılıkları bulunmaktadır. Söz dağarcığının nesnelere içermeyen bölümleri ise yani kavramlar, duygu ve düşünceler tarih içinde değişikliğe uğradığı ve tarihsel özellik taşıdığı için özel biçimde "tarihsel olgu" olarak dille bağlantılıdır.

Anlama ve yorumlamanın, çeviri ve çevrilebilirlik sorunu ikinci durumda görülmektedir. Bu alanlarda kavram ve işretlerin sistemleri dilden dile birbirinden farklıdır; demek ki her bir ifadenin çevrilebilirliği sorgulanmalıdır.

- Bilim ve sanat (felsefe, şiir) metinleri çevrilemez olarak görülmektedir. Çünkü burada nasıl söylendiği, ve nasıl dile getirildiği dile özel biçimde birbirine bağlantılıdır. Dil sadece içeriğin taşıyıcısı değil aynı zamanda içeriğin kendisi, dolayısıyla bu içeriklerin belirleyicisidir. Başka bir deyişle, söz konusu olan metin eşdeğer anlaşımak isteniyorsa "dil ruhuna" nüfus edilmeli.

Daher nun will jede freie und h"ohere Rede auf zweifache Weise gefa"st sein, theils aus dem Geist der Sprache, aus deren Elementen sie zusammen gesetzt ist, als eine durch diesen Geist gebundene und bedingte, aus ihm in dem redenden lebendig erzeugte Darstellung; sie will auf der anderen Seite gefa"st sein aus dem Gem"uth des redenden als seine That, als nur aus seinem Wesen gerade so hervorgegangen und erkl"arbar (Der., St"orig, 1973:44).

- Schleiermacher'e g"ore metinler "oye "evrilmeliki, okuyucuya orjinaldeki dilin ruhu, "eviride de aktarılabilisin. Burada prensip olarak etki e"itli"i s"oz konusudur. "evirmenin orjinal metindeki etkiyi sa"lamak i"in izleyebilece"i iki yol vardır:

A"ımlama: Dilin sınırlarını zorlar ve metnin i"eri"ini tam verir; fakat bunu sadece mekanik yoldan ger"ekle"tirir; ayrıca b"t"nden kopup metnin ruhunu "old"r"r. Bu y"ntemde "evirmen, a"ık olmayan ifadeleri ara c"mlelerle a"ıklamaya gidece"inden, bir "evirmenden "ok yorumlayıcı konunuma girer.

Yeniden Yazma: Dili akıl dı"ı bir olgu olarak kabul eder. Yapıt ile olu"tu"u k"lt"r ortamı arasındaki "zde"li"i bir kenara bırakıp, orjinal okuyucusundaki etkiyi "eviride de sa"lamaya "alı"ır. Bir yapıtın ba"ka bir dilde tasviri olaca"ını ve her par"anın bir kar"ılı"ı oldu"unu kabul etmeyerek, yapıtı par"alardan olu"mu" bir b"t"n olarak kabul eder. Yapıtın ruhunun korunmasından "ok orjinal okuyucusunda sa"lanan etki ama" dilde de verilmeye "alı"ılır.

A"ımlama genelde bilimsel metinlerde, *yeniden yazma* da sanatsal metinlerde tercih edilecek y"ntemlerdir. Bu iki tutumda "eviri edinimini tam

olarak yerine getirmez. Fakat ikisi de belli sınırlar çerçevesinde uygulanabilir.

Bu iki yöntem gerçek çeviride uygulanacak yöntem değerlendirmesi olmamakla birlikte, sadece bizi aslında ilgilendiren alanın sınır işaretleri olarak tanımlanmıştır.

Çevirmenin en önemli görevi yazarı ve okuru, anadili dışındaki bir bilgiye ihtiyaç olmadan, birbirine yaklaştırmaktır. Bunun için izleyebileceği iki yol vardır; ya çevirmen yazarı bırakıp okuru ona yaklaştırmalıdır; ya da okuru bırakıp, yazarı okura yaklaştırmalıdır. Birinci durumda çevirmen çalışmasıyla eseri okura taşır ve aslında ona yabancı olanı yabancı değilmiş gibi aktarır. Çevirmen, yazarı amaç dilde konuşuyormuş gibi yazarsa, yazarı kaynak dilin dünyasına götürmüş olur ki, bu durumda amaç dilin okuyucusundaki etki, sanki eserin olduğu zaman ve ortam kendi zamanı ile aynıymış şeklinde oluşur. İkinci durumda çevirmen, yazarın üslubunu koruyarak amaç dildeki okuruna orijinal metnin okurunun aldığı tadı ve etkiyi eşdeğer biçimde sağlamak durumundadır. Çevirideki dilin tutumu, güncel dil kullanımından çok yabancı olanın hissettirilmesi şeklinde olmalıdır. Schleiermacher bir çevirmenden beklenenleri şöyle ifade eder.

[...] der Übersetzer muß also sich zum Ziel stellen, seinem Leser ein solches Bild und einen solchen Genuß zu verschaffen, wie das Lesen des Werkes in der Ursprache dem so gebildeten Manne gewährt, den wir im besseren Sinne des Worts den Liebhaber und Kenner zu nennen pflegen, dem die fremde Sprache geläufig ist, aber doch fremde bleibt, der nicht mehr wie die Schüler sich erst das einzelne wieder in der Mutter sprache denken muß, ehe er das Ganze fassen kann, der aber doch noch da wo er

am ungestörtesten sich der Schönheit eines Werkes erfreut, sich immer der Verschiedenheit der Sprache von seiner Muttersprache bewußt bleibt (Der., Störig, 1973:51).

Schleiermacher'e göre, çeviri mümkün olduğu kadar orjinal metne bağlı kalınarak icra edilmelidir. Bu da "yabancılaştırma (Verfremdung)" yöntemi ile sağlanabilir. Sadece bu yöntemle, yani okuru yazara götüren yöntemle amaç dilde orjinaline sadık aktarım gerçekleşebilir. Amaç dilin bu yönteme elverişsizliği iddiası da bu yöntemde gözden çıkarılmalıdır; çünkü başka türlü amaç dilde "dilini ruhu" kurtarılamaz.

4.3. Klopfer ve Levy'nin Yazın Çevirisine İlişkin Görüşleri

Klopfer (1967), "Yazın Çevirisi Kuramı" (aktaran Koller, 1983:70-75) isimli eserinde yazın dışı çevirilerin tersine, yazın çevirisinin kendine özgü kuramlara ihtiyacı olduğunu; ve yazınbilim ile yorumbilgisi çerçevesinde incelenmesi gerektiğine inanır. Mounin'in denediği şekilde genel bir dilbilimsel çeviri kuramının yazın metinlerinin çevirisinde yetersiz kalacağını, böyle bir kuramın daha çok bilimsel ve yazındışı çevirilerde önem kazanacağını düşünür.

Çevirinin temel sorunları Klopfer'e göre, on sekizinci on dokuzuncu yüzyıllarda araştırılmış ve Diderot, Goethe, Schleiermacher, Wilhelm von Humbolt gibi düşünürlerin bu alanda büyük katkıları olmuştur. Bütün bu araştırmalar sonucunda saptanmış olan belli başlı çeviri yöntemleri, Tanrı dilinin insan diline çevirisi, sözcüğü sözcüğüne çeviri, özgür çeviri, güvenilir çeviri olmak üzere dört çeşittir. Yazın çevirisi için benimsenebilecek yöntem ise, Schleiermacher'in kendi anadiline yapılacak

çeviriler için saptadığı “yabanlaştırma” ve “Almancalaştırma” tutumlarının bir orta yolu olan dördüncü yöntemdir. Kloepfer’e göre bu tür çeviride çevirmen yalnız kaynak metne ya da yalnız çeviri okurunun beklentilerine bağlı kalmak gibi, tek doğrultuya saplanmaz; bu iki etkenide yerine göre sürekli gözönünde tutar. Çeviri metni, kaynak metnin dil ile kültür dünyasını gereken ölçüde yankılandırmalıdır. Kloepfer’e göre, çevirmen bir dilsel yapıtı yabancı bir dilde yeterli bir biçimde yeniden kurmaya yönelirken, yabancı olanın da elde geldiğince anlaşılmasını sağlamalıdır. Yalnız bu hiç bir zaman, yabancı bir metindeki simgesel belirsizliklerin çevirmence yorumlanarak aktarılması anlamına gelmez yazın çevirisinde.

Kloepfer’in “Yazın Çevirisi Kuramı” ile J.Levy’nin “Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung” (1969’dan aktaran Koller, 1983:72) isimli çalışması arasında büyük ölçüde farklılıklar görülmektedir. Kloepfer dilbilimin ve dilbilim yöntemlerinin bir yazın çevirisi kuramında pek yeri olmadığını, yazın çevirisinin daha çok yorumbilgisi ile yazın kuramı çerçevesinde ele alınması gerektiğini ileri sürerker, Levy dilbilim yöntemlerinin gelecek yıllarda yazın çevirisi sorunlarına yönelik düşünceyi de temelden etkileyeceğini ileri sürer. Çözümleyici bir metin kuramının, çeviri araştırması için de önemli olduğu inancındadır. Bir yazın metninin anlambilim, sözdizimi, biçem, estetik etki özelliklerinin bütünü ile, ayrıntıdaki tek tek özellikleri arasındaki etkileşme, tümel-tikel, bütün-parça ilişkisi, çeviride de gözönünde tutulmalıdır. Levy’nin ilk elde ilgilendiği konu, belli bir yapıt ile onun çevirisinin bir kültür, çağ, ulusal yazın içindeki işlevidir. Metnin özgün yapısında olduğu gibi, çevirisinde de işlevdir ağır basan.

Levy bir çeviri sürecinde şu aşamaları saptar:

1. Metnin, yazınsal, biçem yönden bir sanat yapıtı olarak bütünüyle kavranışı.
2. Metnin, anlam çekirdeğinin bulunarak yorumlanması,
3. Metnin, bir takım dilsel biçemsel dizgeler arasında karşılıklı bir uygunluk gözetilerek, bir sanatsal biçemle aktarımı.

Koller, Kloepfer ve Levy'nin, yazın çevirisi açısından, önemini şu şekilde saptar.

R.Kloepfers und J.Levys Theorien der literarischen Übersetzung sind als Grundlage für die Erforschung von Geschichte und Wirkungsgeschichte einzelner Übersetzungen und Übersetzungsgattungen, für die vergleichende Stilistik und kontrastive Linguistik und für die vergleichende Literaturwissenschaft unentbehrlich. In ihnen wird das Phänomen Übersetzung (in seiner Doppelwertigkeit als Produkt und Prozeß des Übersetzens) für den literarischen Bereich in seiner Eigenart und Eigengesetzlichkeit als Forschungsgegenstand umrissen und bestimmt. Die Übersetzung erweist sich nicht nur als Paradigma für die Analyse übersetzungstechnischer Probleme, [...] sondern als literarisch-ästhetisches, stilistisches, linguistisches, wirkungs- und kulturgeschichtliches Phänomen (Koller, 1983:75).

Koller bu açıklamasında, Kloepfer ve Levy yazın çevirisi kuramlarının, her bir çevirinin tarihi ve etki tarihinin araştırmasında, karşılaştırmalı stilistik, ayrımsal dilbilim ve karşılaştırmalı yazın bilim için

temel oluşturmada vazgeçilemez olduğu görüşündedir. Bu kuramlarla, yazın çevirisi olgusunun kendi özneliğinde ve kendine özgü kurallarıyla işleyen bir araştırma alanı olarak ana hatları belirlenir.

4.4. Störig'in Yazın Çevirisi Kuramı

Störig (1973:XXI-XXIX) aynı zamanda büyük yazarlar olan usta çevirmenlerin kuramlarını analiz ederek yazın çevirisi kuramının araştırması gereken konularını dört başlıkta toplamıştır: Bunlar, içerik ve biçem; çevrilebilirliğin sınırları; yabancılaştırma yada uyarılama; anlam sadakati ya da biçem sadakatidir.

4.4.1. Yazın Çevirisin Ana Sorunu: İçerik ve Biçem

L. Reiner "biçem sanatı" isimli kitabında, farklı dilin iki farklı dünya görüşleri olduğunu yazmıştır. Her gerçek çeviri önce yabancı kelimeleri düşünceden arındırmalı ve kendi diliyle yeniden giydirmelidir. Bu yüzden Schopenhauer (Störig, 1973:XXI)'in dediği gibi, her çeviride ruh yeni bir bedene dönüşmeli, yani her çeviri bir "düşsel göç" dür. Bu karşılaştırmalar haber ya da bilgilendirici makaleler için geçerli olabilir; fakat yazın çevirisi, içerik ve biçimin, anlam ve ifadenin çözülmez bütünlüğünü ortaya koyar. Buna göre ikinci benzetme daha uygundur: Anlam ve biçem, ruh ve beden gibi birbirine bağlıdır. Burada sorgulanması gereken: Ruh başka bir bedene geçtiğinde aynı ruh mudur? Böyle bir düşsel göç zihinde canlandırılabilir, ama gerçekleştirilemez ve aynı zamanda kusursuz çevirinin imkansızlığı ihtimalini gösterir. Bu bağlamda iki görüş tartışılmalıdır: Birincisi, tümüyle çevirinin imkanları sorusu, daha açık bir ifadeyle izafi ve kesin sınırları sorusu; ikincisi de, tanınmış sınırlar içinde mümkün olan en iyi çeviri nasıl olmalıdır? Eşdeğer ve iyi çeviri nasıldır? Sadakat nedir?

4.4.2. Çevrilebilirliğin Sınırları

En basitten alacak olursak prensipte isimler çevrilemez. Fakat yazarın kullandığı isimler karakterler hakkında belli çağrışımları da sağlar ki, aynı çağrışımlar çevrilen dilde oluşturulamaz.

Bu sadece isimler için geçerli değildir. Bu tür sınırlamalar eş anlamlı kelimeler için de geçerlidir. Anlam çerçevesi içersinde, eş anlamlı kelimeler çevrilecek dilde tam karşılık bulamayabilirler. Karşılaşılabacak başka bir sorun ise çevrilecek dildeki bazı kelimelerin, yaşam koşulları, gelenek ve dini inançlarından dolayı var olmayışıdır. Bu durumda çevirmen kelimeyi olduğu gibi almalıdır ya da kendi diline uygun bir çeviri türetmelidir. Eğer çevirmen kendi dilinin yapısına ve biçim kurallarına bağlı kalmak isterse, o zaman dilsel birimdense bir düşünce yada birçok düşün içeren cümleden yola çıkmalıdır.

Çevirmen cümleden yola çıktığında, kelime dizilişini bırakıp, kelimeleri farklı yerlere oturtmalı, çıkarmalı, eklemeli, tamamlamalıdır. Eğer yapıttan bir bütün olarak yola çıkarsa, bu talebi sadece kısa metinlerde (şiir, öykü) geçerli kılabilir. Böylece içerikteki sadakat biçem pahasına kazanılmış olur. Uygulamada çevirmen bu üç olasılık arasında belli bir uzlaşma sağlamalıdır.

4.4.3. “Yabancılaştırma” ya da “Uyarılama”

Özellikle Schleiermacher tarafından açık görünmüş ve açıklanmış olan bu iki kavram, ancak çevrilmek istenen eserin, zaman, mekan, kısacası kültürel yapısından kaynaklanan başkalığı söz konusu olduğunda oluşturulmalıdır. Çevirmen köprüleyici görevindedir ve büyük bir

uçurumu köprülemek zorundadır. Bunu yaparken eserin iki destekleyicisini sarsmaması gerekiyor: Bir taraftan orjinale ve onun yaratıcısına karşı sorumludur, diğer taraftan bir topluma, bir ülkeye, bir zaman dilimine daimi çeviri yapmaktadır; onlara sadakat sorumluluğu vardır. Bunlar çevirmenlerden anlaşılabilirlik, seviyeli aktarım, aynı zamanda çevrilecek dilin yapı ve biçim kurallarının dikkate alınmasını beklerler.

Gogol çevirmenden beklenenleri bir benzetme yaparak dile getirir: Bir çeviri cam parçası gibi tümüyle şeffaf oimalı ki, okuyucu çeviri olduğunu anlayamasın. Günümüz yazını için Gogol'un düşüncesi geçerli olabilir. Uzaklık taşıyan yabancı orjinaller için ise durum farklı biçimde sorunludur. Dante'yi günümüzde yazıyormuş ve Alman dilinde Alman'lara konuşuyormuş gibi çeviren, Dante ile aramızda bulunan 600 yılı ortadan kaldırmış olur. Bu durumda çevirmen ona "sadık" kalamaz.

Georges Mounin bu benzetmeyi düzeltmiştir. Bir cam parçası berrak olabilir, şeffaf resimli olabilir, biçimi deforme olabilir aynı zamanda renklendirilmiş de olabilir. Çarpıtmaların bölünmez özgürlüğü, özellikle uzaklık ve yabancılık taşıyan orjinallerde ulaşılamaz bir ideal olabilir. Bu durumda çevirmen renklendirilmiş cam mı kullanmalı? Çevrilmiş yapının yabancılığını, "egsotik" karakterini, okuyucuda sürekli şu andakine mi uyarlamalı?

Kulağa hoş gelse de uygulanması imkansızdır. Bunun uygulanabilmesi için çevirmen eski dilin sanatsal ifadesini kullanabilme becerisinde olmalıdır. Şanslı vakalar dışında, belki sanatsal duyarlılığa sahibi Rudolf Borchardt gibi ustaların dışında, eski dilli bir şive ya da argonun, muhtemelen romalı bir askeri, Almanca'da şiveli konuşan bir askerinki ile çevirme gibi denemeler, tatmin edici olmayan sonuçlar oluşturmuştur.

4.4.4. Anlam Sadakati ya da Biçem Sadakati

Bir eser ne kadar kesin çizgilerle biçimlendirilmiş, sınırlandırılmış, başka bir deyişle içerik ve biçim ne kadar kaynaştırıldıysa, çevirmeninde sadakat konusunda göstermesi gereken vicdan karmaşasının çözümü de zor bir şekilde büyür. Bunun en büyük örneği şiir, özellikle de lirik şiirinde görülmektedir (şiir ile ilgili tartışmalar bile, şiirde biçim mi yoksa içerik ve ifade mi şeklinde büyümektedir). Örneğin geçmiş tarihte önem kazanmış bir yazın biçimi bugün geçerliliğini yitirmiş olabilir. Biçim korunarak yazıldığında, okuru sıkıntıya düşürüp, okuma zevkini düşünebilir (Verfremdung), eğer biçimi değiştirip (örn: nesir) bugünkü şartlara uygulanırsa (Entfremdung) eser tarihi görüntüsünü kaybeder. Çevirmenin üzerine gelen değişik sadakat istemleri bu şekilde çelişkilerle yüküdür.

Ein Wunder, daß die Übersezer sich noch nicht haben
entmutigen lassen, daß sie immer wieder wie Ortega
Gasset sagt-das Unmögliche, das Utopische versuchen!
(Störig, 1973:XXIX).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAZIN ÇEVİRİSİ EĞİTİMİ

Uzun bir geçmişe sahip olan çeviri etkinliği, daha önce de açıkladığımız gibi, İkinci Dünya Savaşından sonra çeviri alanındaki gelişmelerin hızlanmasıyla bilimsel temellere ulaşmıştır. Bilim-teknoloji ve iletişim ağının başdöndürücü bir ilerleme kaydetmesi nedeniyle iletişimin yeni kapsamında farklı dillerde aktarımı, eğitilmiş çevirmenlerin sistemli bir şekilde yetiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu ihtiyacı karşılama gereksinimiyle kurulan çeviri okulları, eğitimini uzmanlık dilleri ve eşzamanlı çeviri ağırlıklı olarak belirlemişlerdir.

Uzmanlık dillerinde çeviri ve eşzamanlı çeviri öğrenimini hedefleyen bu okullarda, yazın metinleri çevirileri öğrenilen dilin yapısını ve kültürünü tanıma amacıyla araç olarak kullanılmıştır. Bugünkü çeviri eğitim programları, yazın çevirisinin bağımsız eğitime elverişli değildir. Gerçekte de yazın çevirisi eğitiminin gerekli ve mümkün olup olmadığı konusundaki tartışmalar görecelidir. Bu tartışmalara belli bir yön verebilmek için, çeviri eğitiminin dünü ve bugünü, Türkiye'nin özel koşullarıyla birlikte eni konu incelenmelidir.

1. Çeviri Eğitiminin Geçmişi

Yunanlılar ve Romalılar arasındaki kültürel ve siyasal ilişkiler, çeviri etkinliğini yoğunlaştırmakla beraber, ilk çeviri örneklerini de oluşturmuşlardır. Kelly (aktaran Boztaş, 1992:234) çevirinin bilimsel bir yöntem olarak M.Ö. 3 ve M.Ö. 2. yüzyıllarda ilk olarak Romalı şairlerce kullanıp geliştirildiğini; öğretim yöntemi olarak kullanılmasına ilişkin ilk kanıtların ise 14. yüzyıl İngiltere'sinden geldiğini belirtmiştir.

Türk kültüründeki ilk çeviriler Uygurlar zamanında, Türklerin kabul ettikleri Budizm, Manikeizm gibi dinlerin kitaplarının çevirileri ilk çeviri örnekleridir (Bozbeyoğlu, 1991:58). Asya Türklerinin Anadolu topraklarına yerleşmelerinden başlayarak, önce Selçuklu Türkleri, daha sonrada Osmanlılar, Arapça ve Farsça dinsel, felsefesal, bilimsel ve yazınsal metinlerin çevirilerinden yararlandılar (Dino, 1978:106).

Boztaş (1991:10), çeviri birikiminin çok eskilere kadar gidişinin nedeninin, İslam geleneğinden kaynaklandığını, ve bu geleneğin haricinde çeviri çalışmalarına Osmanlı İmparatorluğu döneminde Lale Devrinde (1703-1730) Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Şair Nedim'in başkanlığında kurduğu kurulun çalışmalarıyla tanık olabileceğimizi belirtir. Bazı tarihi kitapları çevirmek olan bu kurulun kitap seçimi Ülken (1935:19'dan aktaran Bozbeyoğlu, 1991:58)'e göre gelişigüzel yapılmaktaydı. Dino (1978:107) bu dönemde, İslamlık dışı kültür yapıtlarıyla da ilgilenilmeye başlandığını, örneğin Aristo fiziğinin İbrahim Paşa'nın buyruğu ile çevrildiğini belirtir.

19. yüzyılda Tanzimat'ın ilanıyla başlayan reformlar, Arap dili ve Fars kültürünü sarsmış ve 1839'dan başlayarak Türk kültürü, ortaçağ düşüncesinden çağdaşlaşma ve ilerleme isteği arasındaki yönelimin, bir geçiş bağlamında aramıştır (Dino, 1978:107). 1821 yılında Babiali'de "Tercüme Bürosu" kurulmuş ve bu Tercüme odası bir okul olarak düzenlenmiştir. Burada sadece Fransızca, Arapça, Farsça dillerinin öğrenimi değil, ayrıca Fransızca olarak matematik ve tarih dersleri de yapılmaktaydı. Bu odanın kuruluşundan sonra çeviri, yazılı metinlerin bir başka dile aktarılması veya resmi yazışma ve konuşmalar dışında, dil öğretiminde de bazen araç, bazen de amaç olarak karşımıza çıkmaya başlar. Tercüme Odasının bir başka önemi de, döneminin en iyi yazarlarının (Ali ve Saffet Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Namık Kemal, Şinasi gibi) burada bilgi alışverişinde bulunarak Fransızca ve İtalyanca'dan yaptıkları çeviriler sayesinde roman, tiyatro, deneme gibi türlerin çağdaş Türk düzyazı gelişimi ve evrimini de sağlamış olmalarıdır.

Sadece dil öğrenmek amacıyla, 1864 ile 1890 yılları arasında kurulan üç okul görülmemektedir. 1864'de ilki açılan "Lisan Mektebi"nde Fransızcadan başka Rumca ve Bulgarca öğretilir; ikincisi ise ("Lisan Mektebi" kapatıldıktan sonra) 1883'de Sadrazam Sait Paşa'nın önderliğinde kurulan "Lisan Mektebi" dir. Bu okulun amacı, dönemin en çok kullanılan Fransızca'nın öğretilmesinin yanında "sahih ve mükemmel tercüme usulü tedris ve talim" etmektir. Üçüncü dil öğretim okulu 1878 yılında kurulan "Elsine Mektebi" dir. burada Fransızca ve Arapça her öğrenciye zorunlu dil olarak getirilmiş, bunun yanında yedi yabancı dilin öğretilmesi amaçlanmıştır. Fakat bazı nedenlerden dolayı bu okul da 1886 yılında kapatılmıştır (Ergin, 1977'den aktaran Bozbeyoğlu 1991:60). İkinci kez kurulan "Lisan Mektebi" nin, Türk tarihinde ilk çeviri derslerinin verildiği okul olarak belirlemek mümkündür.

Fransız dilinin önem kazanmasıyla, bu dil 1876 yılında orta öğretim kurumlarında zorunlu ders olur. 1892 yılında Fransızca ders saatlerinin artırılmasıyla 1898 yılında artan ders saatlerinden bir saati çeviri derslerine ayrılır; ve böylelikle ilk resmi çeviri dersleri başlamış olur (Demircan, 1988:67). Bu dönemde yapılan çeviri dersleri dili öğrenmekte araç olarak kullanılmış ve klasik dilbilgisi-çeviri yöntemi uygulanmıştır.

Cumhuriyet döneminde, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunuyla tüm “Mektep” ve “Medrese” lerin Maarif Vekâleti'ne bağlanmasına kadar “mektep” ve “medrese” olarak ikili bir eğitim sistemi yürütülmekteydi. Bunun sonucu ise ayrı özellikli iki tipte insan yetişmesi olmuştur. “Mektepler” modern eğitimi; “medrese” ler ise geleneksel eğitimin temsilcisi sayılıyordu. Medreselerin 1927’de kapatılmasından sonra Arapça ve Farsça öğretimine son verilmiş ve daha sonra, İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Latince gibi diller öğretilmeye başlanmıştır (Koçer, 1974:219’dan aktaran Bozbeyoğlu, 1991:61).

Gerçekleştirilen I. ve IV milli Eğitim Şuralarında, yabancı dili öğretmenin, Yüksek Öğretime düşmediği ve liseyi bitiren bir öğrencinin en az iki yabancı dil bilmesi gerektiği kararlaştırıldı. Yabancı dil derslerinin hedeflerine ise “okuduğunu anlama, yabancı dilden türkçeye çeviri yapma ve basit cümlelerle konuşma” olarak belirlenir (Özalp, Ataunal, VII. M.E.Şurası:8-22-29’dan aktaran Bozbeyoğlu, 1991:61). 1924’de ortaöğretimde düşürülen yabancı dil ders saatleri nedeniyle belirlenen hedeflerde başarı sağlanamadığı 1933 yılında, önce İstanbul Üniversitesi’nde ve daha sonra diğer üniversitelerde açılan yabancı dil kurslarından anlaşılmaktadır. Böylelikle 1939 yılındaki I. Milli Eğitim Şurasında, üniversiteye başlamadan önce gerekirse öğrenciye bir yıl süreyle yabancı dil öğretiminin yapılması, ancak bunun içinde iyi yetişmiş

öğretmenlerin gerektiği vurgulanır. Bununla birlikte, ilk defa Milli Eğitim tarihinde, yabancı dil öğretmeni yetiştiren kurum olmayışı farkededilir ve öğretmen yetiştirmek amacıyla İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu kurulur (Ergin, 1977'den aktaran Bozbeyoğlu, 1991:62).

Cumhuriyet döneminden, özellikle 1939 yılından itibaren, batılılaşma yönelimiyle yabancı dil öğretiminde zamanın koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun hedefler belirlenmiş ve değişik zamanlarda çeşitli değerler verilmiştir. Hiç kuşkusuz bu değerler arasında "çeviri" öğretimi de bulunmakta, fakat 1983 yılına kadar tüm öğretim kurumlarında "çeviri" amaç değil, araç olarak kullanılmış, bu tarihten itibaren ise ilk defa yüksek öğretim düzeyinde yazılı ve sözlü çeviri öğretimi veren kurumların açılmasıyla, çevirinin kendisini öğrenmeyi hedefleyen "amaç çeviri" kurumlaşma yoluna girmiştir.

2. Türkiye'de Çeviri Eğitimi Programları

Çevirinin çeşitli alanlarına göre, çevirinin kendisini, yazılı ve sözlü olarak öğretmeyi amaçlayan Mütercim-Tercümanlık Bölümleri 1983-1984 öğretim yılında kurulmuştur. Boğaziçi ve Hacettepe Üniversitelerinde bulunan bu bölümler, dili İngilizce olmak suretiyle, çeviri eğitimi vermektedir. 1990 yılından itibaren, lisans üstü düzeyde çevirmen yetiştirilmeye başlanması, hiç kuşkusuz çeviri alanındaki çalışmaların gelişmesini de sağlayacaktır.

Boğaziçi ve Hacettepe Üniversiteleri, Mütercim-Tercümanlık bölümlerinin eğitim programlarındaki temel eğitim ilkelerini Boztaş şöyle özetlemiştir:

İlk iki yılda öğrencilere bir temel oluşturacak, onların İngilizce ve Türkçe'yi çok iyi öğrenip kullanabilmelerini amaçlayan ve bir kültür birikimi sağlayıcı değişik alanlarda derslere (Dilbilimi, İngilizce ve Türkçe yazı becerisi, İngilizce ve Türkçe'nin Yapısı, Batı Kültürü ve Edebiyatı vb.) yer verilmektedir. Üçüncü ve dördüncü sınıf programlarında çeviri dersleri ağırlık taşımaktadır. Örneğin, Eş Zamanlı Çeviri, Ardıl Çeviri, Belirli Konulu Çeviriler, Yazılı Metinden Sözlü Çeviri dersleri vb. Ayrıca İngilizce-Türkçe Karşılaştırmalı Dilbilgisi, Söylem Çözümlemesi, Çeviri Kuramı ve Çeviri Eleştirisi gibi dersler yer almaktadır. Boğazici Üniversitesi eğitimlerinin ilk üç yılını başarıyla tamamlayan öğrencileri yaptığı sınav sonucunda yazılı çeviri ve sözlü çeviri dallarına ayırmaktadır (Boztaş, 1991:11).

Boztaş, bu eğitim kurumlarındaki programların yetersiz olduğunu, çeviri eğitimi veren kuruluşların eğitim programlarında, biçembilim ve anlambilim derslerinin olmayışını büyük bir eksiklik olarak değerlendirmektedir. Hatta bunlara ilaveten bir metin dilbilimi dersinin de çeviri etkinliği için çok yararlı olacağını düşünmektedir.

3. Türkiye'de Sosyal Konum Açısından Yazın Çevirisi ve Çevirmenin Durumu

Türkiye'de gerçekleşen yazın çevirisi etkinlikleri bireysel çaba ve ilgi neticesinde, yazın çevirisi hatta çeviri konusunda hiç bir eğitim almadan gerçekleşmektedir. Başarılı çevirilerin çoğu, aynı zamanda usta yazar olan çevirmenler tarafından gerçekleşmektedir. Bunun dışında kalan usta çevirmenler ise sayılabilecek kadar azdır. Bunun başlıca nedeni, (Pirhasan,

1982:187) dünyanın birçok ülkesinde çevirmenlik başlı başına bir meslek olmanın yanında, bu alanda düpedüz uzmanlaşma var iken, Türkiye koşullarında yazın çevirmenliğinin meslek olarak görülmesi bir tarafa, olması gereken yerde değildir.

Yazın çevirisinin bir meslek olarak görülmemesinin nedeni, çevirmenin hayat koşullarının gerektirdiği şekilde maddi karşılığa sahip olmamasından ileri gelmektedir. Behramoğlu (1982:185) çevirmenlik işinin her anlamda, en ağır işçiliklerden biri olduğunu, çevirinin bir yaratma ve yetenek işi olduğu ve her dil bilen çevirmen olamayacağını düşünür. Bu işe başlayan hevesli gençlerin de, genellikle gençlik hevesi ve enerjisiyle bir şeyler ürettiğini, karşılığını alamayınca, iyi ve kötü ürün birbirinden seçilmeyince, iyi ürün kaşılığını bulamayınca, sonunda yorulup ya da küserek alanı bıraktıklarını ifade etmiştir.

Yazın çevirmenlerinin gerektiği ölçüde maddi karşılık almamaları, ülkemizde yayınevlerinin endüstrileşme sancıları çekmesi ve bu sektörün en az kar getiren çalışma alanı olmasıyla bağlantılıdır. Altın Kitap'lar yayınevinin sahibi Turhan Bozkurt (1983:90-93) Türkiye'deki çevirmenlerin durumunun hiç iyi olmadığını; fakat yayıncılarınki kadar da kötü olmadığını belirtmiştir. Bir kitabın yayınlanmasının yüksek maliyet taşıdığını, devletten yardım almayıp, destek görmediğinden yaşamını sürdüreceği gerekli geliri "çok satan" ticari kitaplardan sağlamak zorunda olduğunu söyler. Pirhasan (1982:188) çeviri yayınlarının devlet eliyle, dolaylı ve dolaysız olarak desteklenmesi gerektiğini; bunu yaparken örneğin, belirsiz ölçülerle seçilmiş kimi sanatçıların ödüllendirilmeleri şeklinde değil, sadece çevirmenlerin değil sanatçıların, yazarların, kültür adamlarının örgütlenerek oluşturdukları kuruluşların girişimlerine dolaysız destek sağlaması gerektiğini; dolaylı desteği de, kağıt ham film vb. fiyatlarının düşük tutulmasından, Belediye resimleri ve vergi konularına

kadar uzayıp giden sorunlara çözümlayici yaklaşmakla sağlayabileceğini düşünür.

Çevirmenlerin ve yayınevlerinin içinde bulunduğu mali sorunlar yazın çevirmenliğinin bir meslek olarak görülmesini engellemektedir. Bu şartlar çerçevesinde yazın alanında çevirmenlik yapanlar maddi gelir sağlamak amacıyla olanlar tarafından değil, bu işe gönül vermiş kişiler tarafından gerçekleşir. Ülkemizde bu şartlar altında yapılan başarılı çeviriler ve yetişen usta çevirmenler raslantısal olarak ortaya çıkmaktadır.

4. Türkiye'nin Özel Koşullarında Yazın Çevirisi Eğitime Olan Gereksinim.

Türkiye'de yazın çevirisi eğitimin bir gereksim olduğu konusundaki açıklamalara geçmeden önce yazın çevirisi eğitiminin mümkün olup olmadığı konusundaki izafi tartışmalara bir açıklık getirilmesi gerekir.

4.1. Yazın Çevirmenliği

Yazın metnin çok yönlülüğü, belirsizliği ve tehlikeli derinliklerinin olması, yazın çevirisi kuramlarında kesin çizgilerle belirlenmiş yargıların ve ilkelerin oluşmasını engeller. Yazın çevirisi sürecinde, belirlenmiş bazı kurallara bağlı kalınarak, metnin aktarımının sağlanması mümkün değildir. Her yazınsal metnin karşımızda yeni bir olgu olarak çıktığı gerçeği, çeviri etkinliğinde genelleyici kurallara bağlı kılınmayacağını ve ilkeler konulamayacağını açıklar. Bu belirsizliğin nedeni, yapıtı ortaya çıkaran sanatçının yaratıcı gücünün sınırlarının çizilemeyeceğinden ileri gelmektedir. Sanatçının önemli işlevlerinden biri, halkın seviyesini yükseltmek olduğuna göre, kendi okuyucusu bile zaman zaman anlama

güçlükleri çekerken, farklı dil, kültür, ve metin geleneklerine sahip olan bir topluma, özgün yapının dilsel ve biçimsel özelliklerinin amaç dilde eşdeğer oluşturma çabası, çeviri işleminde kurallar ve ilkel koyulamamasının sebebini kendiliğinden ortaya çıkarıyor. İlkeler ve kuramlar bu denli göreceli ve belirsizliklerle doluyken eğitim nasıl sağlanabilir? Yoksa tüm yapılması gereken bu belirsizlikleri öğretmek mi? Bu noktada kültür ve yetenek, işin içine girmektedir. Tabiki bütün bu belirsizliklerin ve etkenlerin öğretilmesiyle yazın çevirmenleri yetiştirilemez.

Yazın çevirmenliği başlı başına bir yetenek işi olmasa bile en önemli koşullarından birinin yetenek olduğunu söyleyebiliriz. Oluşturulacak bir yazın çevirisi okulunu, yazarlığın okuluna benzetmekle sanırım abartmış olmayız. Şiir, roman, öykü yazmak kişinin kendi gereksinimiyken, Prihasan'ın (1982:186) dediği gibi "söz gelimi cezalandırılrsa bile inatla sürdürüyor yazmayı", yazın çevirmeni kendi duyarlılığıyla yazarın yansıttığı duygularını içinde hissedebilmelidir. Bu nedenle usta çevirmenlerin çoğu ya şair ve yazar ya da yazınla iç içe olan kişilerdir. Bu yönüyle yazın çevirmenliği olsa olsa "yazarlığın yazarlığı" dır.

4.2. Yazın Çevirisi Eğitimine Olan Gereksinim

Kendi içinde bir bütün oluşturan, bağımsız nitelikteki bir yazın çevirisi eğitiminin, yazın çevirmeni yetişmesinde bir fayda sağlamıyacağı ve eğitiminin gereksiz olduğu görüşü, yazın çevirmeninde var olması gereken yetenek bağlamında savunulmaktadır (eğitimle yazar yetişemeyeceği gibi). Fakat bu yönde oluşturulan bir yargı yeteneğinin ön koşul olduğu sanat eğitimi vermekte olan bütün kurumların yadsınmasıyla eş anlamlıdır. Cemal sanat eğitimi vermekte olan kurumlar ile yazın çevirisi eğitimi arasındaki ilişkiyi şöyle kurar:

Bu kurumların da birincil amacı, eğitim verdikleri dalların bütün öğrencilerini, sonradan kendi alanlarında kesinlikle sivrilecek ustalar olarak yetiştirmek olmayıp, yalnızca -bir yetenek sınavı sonucu seçilen- belli adaylara, olası ustalık yeteneklerini ve doruğa vardırımlarını sağlayacak donanımı kazandırmaktır. İşte bunu, harcamaya deymeyecek bir çaba saymak, belli donanımı elde ettikleri takdirde sonradan alanlarında ustalık düzeyine erişebilecek olanların elinden bu fırsat olmaktan başka bir şey değildir (Cemal, 1993:13-17).

Batılı ülkelerde, bu alanda bağımsız bir eğitimin bulunmayışı ve böyle bir eğitimin gerekmediği görüşü bu ülkelerin kendi koşullarıyla açıklanabilir. Cemal, belli bir eğitimin ağırlık noktalarını yönlendirmesi ve belirlemesi gereken en önemli etkenin, o yerde kendini göstermiş olan gereksinimlerin olduğunu düşünür. Daha açık bir ifadeyle, her yerde gereksinim halinde olmayabilir. Cemal (1993:15) bu bağlamda, batıdaki durumla yüzeysel bir karşılaştırma yaparak, yazın çevirisi ve çevirmenleri bakımından Türkiye'deki gereksinim farklılıklarını ortaya koymuştur:

1. Söz konusu olan ülkelerde, yazın çevirisi alanında çalışmak isteyenlere, kendi anadillerini iyi kullanma, yazın geleneklerini iyi tanıma ve genel kültür birikimi gibi önkoşulları çoğu, kendisine ortaöğretim ve yaşadığı ortamda zaten kazandırılmaktadır. Bu durumda yazın çevirisi alanında başarıya ulaşmanın tek koşulu olarak, geriye yetenek ve deneyim sahibi olmak kalır.

2. Bugün ülkemizde, yazın çevirisi alanında, usta çevirmenlerin sayısının gittikçe azalması yerine yenilerinin yetişmemesi; yetişse bile sayılarının ihtiyacı karşılamaktan uzak olmasının nedeni, yukarıda batılı

lkelerde sergilenen durumun ülkemizde tersine işlemesindedir. Yayınervleri, yabancı dilleri değil, fakat Türkçe'yi iyi kullanamayan, biçem (uslup) farklılıklarına yabancı, çevirmek istediği yazara ve onun içinden geldiği kültürel özellikleri konusunda bilgileri son derece yetersiz, teknik açıdan da örneğin daha sözcük kullanmasını, kaç çeşit sözlük bulunduğunu ve bunların ne zaman kullanılması gerektiğini bilmeyen çevirmen adaylarıyla karşı karşıyadır.

3. Bu koşullar altında yazın çevirmenlerinin, gereksinimi karşılayacak yeterlikte, kendiliğinden yetişemeyeceği ortadadır. Bu konuda yazın evirmeninin sahip olması gereken yetenek, bütün bu eksiklikleri kapatabileceği ölçüsünde abartılmamalıdır. Yetenek, varolmayan bilginin ve birikimin yerine kendini koyarak yaratmayı gerçekleştiren bir sihirli deynek olmayıp, varlığı kesinlikle gerekli koşulların en yetkin düzeyde değerlendirilmesini sağlayan bir öğedir.

4. Bütün bu yetersizlikler göz önünde tutulduğunda, yazın çevirisi eğitiminin bağımsız bir konum niteliğiyle, ülkemizdeki eviri eğitimi kurumlarının programında yer alması, doğrudan ülkemizdeki gereksinimden kaynaklanan bir zorunluluktur.

5. Yazın evirisi Eğitimi İçerik ve Kapsamı

Yazın evirisinin içerik ve kapsamını belirlerken, kuramsal açıdan kesin çizgilerle birbirinden ayırdığımız "Dilbilim", "eviribilim" ve "Yazın evirisi" alanların konu kapsamalarını birbirlerinden ayrı düşünemeyiz. Yazın çevirileriyle uğraşan kimsenin, dilbilimsel ögeleri eviribilim kuramları işiğinde analiz etme yetisine sahip olduğu oranda, amaç dil metnindeki eşdeğerlik koşulunu yerine getirebilecektir.

Yazın metninin diğer bilimsel-teknik metinler karşısındaki öznelliğini, dilbilimsel yapının ötesinde, yazarın yaratıcılık, özgünlük, hayal gücü ve belli bir zaman, yer ve kültür konumundan kaynaklandığını daha önce de açıklamıştık. Bütün bu özellikler bağlamında, çok yönlülük, belirsizlik, çok anlamlılıklarla yüklü olması nedeniyle, yazın çevirisi ilkelerinin kesin katı kurallara bağlanamazlığı, bize aynı zamanda yazın çevirisi içerik ve kapsamının ne kadar geniş tutulması gerektiğini de gösteriyor.

Son yıllardaki genei dilbilim araştırmalarının gelişmesiyle, çeşitli dilsel işlevler konusundaki görüşler, genel dilbilime ilişkin alt bilimlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu alt bilimler içerisinde yer alan metin dilbilimi çeviri araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Fakat çeviri araştırmaları daha çok somut metinlerle ilgilendiğinden, soyut anlamlarla yüklü yazın çevirisi araştırmalarında ayrıca toplumbilim ve ruhbilim ile yazınbilimden yararlanılması gerekmektedir. Göktürk (1986:64) bugün geliştirilecek bir yazın çevirisi kuramında dilbilim sınırları dışında, yazın tarihi, biçembilim, göstergebilim, metin dilbilimi, metin eleştirisi, yazın eleştirisi, çeviri eleştirisi, dil felsefesi, yorum bilgisi gibi alanlarla da ilişki kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Göktürk'ün ifadesine göre, bu disiplin ve çalışma alanlarının yazın çevirisi konu kapsamına girdiğini söyleyebiliriz.

6. Yazın Çevirisi Eğitimi Süreci İçin Model Yaklaşımı

Yazın metni çevirileri genelde yüksek öğretim kurumlarının filoloji, mütercim-tercümanlık ve yabancı dil eğitim fakültelerinde yapılmaktadır. Fakat buralarda uygulanan yazın metni çevirileri, yazın çevirisi yetisini kazanma amacıyla değil, ya öğrenilen dilin gramer yapısını kullanabilme ya kelime hazmesini geliştirme ya da öğrenilecek dilin kültürel özelliklerini

tanımak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Hiç kuşkusuz bu yönde yapılan çeviri alıştırmaları dili öğrenmede etkilidir. Filolojilerde yönetilen çeviri çalışmaları ne yazın metninin hakkını verecek niteliktedir ne de yazın olgusunun içinde barındırdığı bütün imkanların denenmesi olanağını sağlayacak niteliktedir. Bu yüzden yazın çevirisi dersleri filolojilerde dil dersi ile yazın dersleri arasında olmalıdır. Bir yazın metninin öznelliğine uygun bir şekilde alımlanması ve çevrilebilmesi için aşağıdaki işleyiş düzeneklerinin dikkate alınması gerekir.

6.1. Metin Bütünlüğü

Bir yazın metninin çevrilmesi sadece tek tek kelimeleri ya da cümleleri, soyutlanmış sözlüksel ya da söz dizimsel birimler olarak aktarmak değil, metin ve oluşumları bağlamında çevrilmeyi gerektirmektedir. Örneğin, bir cümle yapısı ya da dilbilimsel kullanım biçimi, metin bütünlüğünden soyutlanarak ele alındığında henüz bir şey ifade etmez. Ancak metin bütünlüğü içinde bu kullanım biçiminin işlevi çözümlendiğinde metne uygun çevrilebilir.

6.2. Nesnel Çeviri

Dil birimleri ancak metinsel bağlamdaki anlamlarıyla sözlük ve dilbilgisi anlamlarını oluşturur. Çeviri sürecinde dilbilgisi ve sözlük kullanımı, karar verme aşamasının son ölçütü olamaz. Bununla birlikte anlamada ve çeviri sürecinde metin ötesi bir mekanizmadan söz etmek gerekir.

Özellikle alımlama estetiği, yazın metni anlamlarının, okuma esnasında oluşturulduğunu vurgular. Bu durumda okuyucu iletişim halkasının son noktasında passiv algılayıcı değil, anlam oluşumunda aktif durumdadır. Okuyucu, metni kişisel özellikleri ve yaşadığı kültür

çerçevesinde anlayacağı için, anlama sonucu da ona bağlı olarak gerçekleşir. Bir yazın metindeki dilsel kullanımlar çok anlamlılık oluşturabileceğinden, metnin anlama biçimlerini de çoğaltacaktır. Bu farklı anlama biçimleri birbirinden ayırılabilir, ama yine de karşılaştırılabilir gerçekliğe sahip olabilirler. Yazın metninin çevirilerindeki sonuç ise, farklı anlama biçimleri neticesinde, farklı çevirilerin ortaya çıkması şeklindedir. Bu bakımdan çevirmenin mümkün olduğu kadar nesnel bir tutum içinde olması talep edilir.

6.3. Çevirmenin Öncelik Sınıflandırması

Bir çevirmen yazın metnini, imtiyazların sınıflandırıldığı bir bütün olarak görür. Her okuyucu için metnin bazı görüş açıları diğer noktalardan daha karakteristik daha önemli görünür. Bu anlam hiyerarşisi okuyucudan okuyucuya farklılık göstermektedir. Her okuyucunun kişisel imtiyazlar listesi amaç için bir model oluşturur ve o, dilbirimlerini orjinal metindeki anlama biçimleriyle karşılaştırılabilir olacak şekilde seçmeye özen gösterir. Bu her zaman mümkün olmadığından çevirmen orjinal metinde kendisine göre en önemli olan görüş açısına konsantre olur. Böyle bir durumda, örneğin çevirmen bir şiir analizinde belli bir sözcüğün hem sözdizimi açısından hem de imge açısından metin bütünlüğünde önemli bir konum teşkil ettiğini belirlemiş olsun. Çevirmen kaynak dilde bu iki işlevi yerine getirebilecek bir karşılık bulamaz ise, sözcüğün hangi açıdan imtiyazlı düzenleyeceği konusunda bir karara varmalıdır. Kararı hangi yönde olursa olsun, seçtiği dil birimlerinin metin bütünlüğünü oluşturması gerekliliğine dikkat etmelidir.

6.4. Alıcıda Etki Eşdeğerliliği

Çeviri kuramı,etki eşdeğerliliği kavramını şu bağlamda oluşturur: Çeviri kendi okuyucusunda öyle bir etki oluşturmalıdır ki, kendi okuyucusuyla karşılaştırılabilir nitelikte olsun. Fakat burada yazın metninin kültürel bağlantısı ve okuyucunun taşınması gerekliliği ortaya çıkıyor. Çünkü orjinal metnin okuyucusu üzerindeki etkisi, okuyucu için metnin oluşumu ve oluşum biçimi, kültürel bağlamıdır. Kaynak metnin olduğu kültür amaç dil kültürüne ne kadar yakınsa, o ölçüde eşdeğer dil birimleri bulunabilir. Kaynak metinde oluşturulan kavramların amaç dilde aynı etki eşdeğerliliği sağlamadığı durumlarda ise, çevirmen amaç kültürdeki yaklaşık aynı etki eşdeğerliliğini sağlayacak metin birimlerini değiştirerek bu amaca ulaşabilir. Almanca'dan Türkçe'ye yapılan bir çeviride örneğin, Alman'ların günlük bir yemek çeşidi olan "sosisli ekmeğin" Türkçeye çevisinde "döner ekme" şekline dönüştürülmesi aslında önemli olanın ne tür bir yemek olduğu değil, günlük bir yemek alındığı ve Türk kültür çevresinde bunun "sosisli ekmekten" çok "döner ekme" olmasıdır. Çeviri kuramında, Schleiermacher'in bu konu ile ilgili ortaya koyduğu iki çeviri yöntemi, temelde iki çeviri imkanı olarak tartışılmıştır. Schleiermacher'in "yabancılaştırma" ve "uyarlama" yöntemleri karşı karşıya getirilmektedir. Uyarlama çeviri, günümüzde "ideal" diye tanımladığımız "iletişimsel çeviri" nin karşılığıdır. Yazın metninin çevirisi söz konusu olduğunda bu yöntem doğrudan yazınsal, sanatsal-estetik iletişimi sağlamalıdır.

Bu çeviri yöntemi, (metin etkisinin amaç metnin okuyucusunu hedefleyen bir çeviri) yabancı kültürdeki orjinalin "yabancılaştırma" gücünün de içerilmesi gerekliliği istemiyle karşı karşıyadır. Böyle bir çeviride sadece kültürel veriler değil, kültürel bakış açıları da verilmelidir.

Bununla, amaç-metnin-okuyucusuna, metni kendi yabancılığı içinde öğrenme fırsatı verilmiş olur.

Bu iki yöntem çeviri uygulamasında nadiren aşırı biçimde göz önünde bulundurulur. Genelde metnin makro ve mikro yapılarının, sezgisel ya da bilinçli ayrımıyla aralarında bir uzlaşma sağlanması beklenir. Metnin genel özelliklerini kapsayan makro yapısı orjinal ile çeviri arasında değiştirilemez iken, orjinal ile çeviri arasında küçük kaydırmalar metnin mikro yapısında gerçekleştirilmelidir. Yine de bu türdeki açıklamalar, çevirmeni, genel geçerliliği olan yöntem ilkelerine götürmez; çevirmen kararlarını şartlar bağlamında oluşturmalıdır. Hangi çeviri yöntemini benimserse benimsesin, sınırları belirlenmiş olan “uyarlama” ya da “yabancılaştırma” şeklinde çeviri olsun, bütün metin geneline bağlı kalmalıdır. Burada önemli olan metin bütünlüğünü bozmamaktır.

6.5. Yöntem-İmtiyaz-Anlam Hiyerarşisi

Amaç metinde çevirmen belli bir bütünlüğü oluşturmak ve korumak zorundadır. Sadece birimlerin arkası arkaya sıralanması değil, amaç metin için bir genel taslak oluşturulmalıdır. Bu taslak iki noktayı içermeli: çeviri yöntemi (yani “uyarlama” ve “yabancılaştırma” arasındaki sınır) ve çevirmenin hiyerarşileştirmede anlam bakış açılarını oluşturduğu imtiyazları. Bu imtiyazlar listesi çevirmen için sürekli ilgi odağı olacak ve yukarıda da izah edildiği gibi, karar verme sürecinde bu listeden faydalanacaktır. Yazın çevirisi her zaman seçeneklerin seçimini gerektiren ve çevirmence bir yöntem seçimi yapılabilecek bir etkinliktir. Seçim amaca uygunluk açısından değerlendirilebilir.

6.6. Metin Analizi

Yazın çevirisine ilişkin kuramla, akademik uygulama olan örneğin filoloji alanında tamamlanmalıdır. Öğrencileriyle yazın metni çevirmek isteyen bu dalın öğretim görevlisi iki seçenek karşısındadır. Ya anadilden Almanca'ya ya da Almancadan anadile çeviri yaptırabilir. Alman'caya çeviri söz konusu olduğunda, dil edinci istemi daha yoğun olduğu için, çevirinin dilsel yaklaşımı da yoğun vurgulanmalıdır. Ayrıca orjinalin izlenimi yazınla uğraşta bir tecrübe oluşturabilir, fakat Alman dili yazının türselliğini aktarır nitelikte olmaz. Almanca'dan anadile yapılacak çeviride yazın dersine kolayca bağlantı yapılabilir. Yalnız öğretim görevlisinin durumu, şayet Almanca anadilli öğretim elemanıysa, bu pozisyonda biraz nazik olurdu. Bu durumda amaç dilin en yetkilisi o olmadığından, öğrencilerine belli bir güven sağlama açısından, oluşturulacak amaç metinle ilgili bir ön hazırlık yapmalıdır.

Metin seçiminde, yukarıdaki saptamalar doğrultusunda, bütünlük gösteren metinlerin seçilmesine özen gösterilmelidir. Eğer metin parçaları uzun eserlerden seçilecek olursa metin bütünlüğü bağlamında yorumlanabilecek ve çevrilebilecek şekilde olmalı ve öğrenci metne bütün olarak yaklaşabilmeli. Bu yüzden hikaye, şiir gibi kısa ve kendi içinde bütün oluşturan metinler tercih edilmelidir. Metnin yorumuyla ilgili konuda ise yazın derslerinden farklı bir tutum içine girilmesi için bir neden yoktur. Yazar ve yazınsal gelenek ile ilgili bilgilerin hangileri olacağı ve ne kadar ileri götürüleceği öğretmenin ve öğrencinin ilgisine göre kararlaştırılmalıdır.

Metin analizin amacı, metni özel biçimde karakterize eden unsurları ortaya çıkarmaktır. Bununla birlikte metnin makrodan mikro yapısına doğru (yani tümünden gelim) yol alınmalıdır. Çeviri etkinliği için yola

çıkılacak bir metin analizinde kesinlikle metnin daha iyi anlaşılmasını sağlayan genel kapsamı üzerinde ısrar edilmemeli ki, genelde çoğu kez metin analizlerinde durum böyledir. Metin analizleri ile ilgili ifadelerin sonuçları ne olursa olsun, her zaman varılan nokta, metnin anlam oluşumunu sağlayan dil işaretleridir. Metin konusunda her ifadenin, daha doğrusu metin bölümlerinde söz konusu olan dil işaretlerinin, metni harekete geçiren “güç kaynakları” (Impulsgeber) olarak tanımlanması gerekir. Çevirmen adayı da kaynak metnin tüm dilsel temellerini tam olarak bilmeli, aynı zamanda metin bütünlüğünde gösterebilmelidir.

Çeviri işlemi, metin bütünlüğü için seçilecek dil birimin işlevi konusundaki soru ile belirlenmelidir; dolayısıyla bunun bir bölümünün, yani metinsel anlamına göre dilsel birimin işlevini belirlemelidir. Bu yüzden çeviri birimlerinin sınırları esnek olmalıdır. Metin bütünlüğü ve onun alt sınıflandırmalarının göz önünde bulundurulmasının ne kadar önemli olduğu, yazın eserinin “ana motif” örneğinde daha belirgin olmaktadır. Metin bütünlüğünü göz önünde bulundurmadan yapılan metin analizinde, büyük ihtimalle metnin ana motifi gözden kaçacaktır. Temelinde “metin bütünlüğü” kavramı bulunduran yazın çevirisi, imtiyazları doğru kullanır ve ana motifi aktarabilir. Bir çevirmenin, orjinal metindeki bir yaklaşımı, çeviride uygun bir biçimde dile getirmenin mümkün olmayacağını tespit ettiği durumda, bu yaklaşımın dengesini bütün metinde korumak istiyorsa, muhtemelen bunun için farklı biçimde ve belki de farklı yerde denkleştirme oluşturacaktır. İşte tam bu noktada bize göre, yazın çevirisi işinin yaratıcılık gerektiren bir uğraş olduğu ortaya çıkıyor. Bu konuda Wollschläger (1982:17) şu sözleri kullanmıştır: “Schöpferische, nie erlahmend tätige Passivität.”

6.7. Metin Analizinde Kültürel Etkerler

Kaynak dildeki kelimelerin derin anlamlarını çevirmen görebilmelidir. Bunu da yazarı tanıması ya da açıklamalı edebiyat sayesinde oluşturabilir. Bu derin anlamı da amaç dilde oluşturma durumundadır. Aynı çağrışımların oluşmadığı kültürde, o çağrışımı oluşturarak kelime seçimi yapmak durumunda kalabilir. Bu bakımdan öğrencinin yazın eserleri hakkında bilgilenmesi önemlidir.

Yazın çevirisinin bütün bu güçlükleri karşısında öğrencinin ürkek bir tutum sergilemesi olasıdır. Öğretmen, öğrencinin yazın eseri karşısındaki ürkek tutumunu gidermeli ve onu cesaretlendirmelidir.

7. Çeviri Eleştirisinin Yazın Çevirisi Eğitiminde Yeri

Küçülen dünyamızda çevirinin ayrıca bir önem kazanmasıyla birlikte, çevirinin sorunları ve niteliğinin tartışılması da gerekli olmuştur. Çeviri sorunlarının çözümü, daha önce de açıklamaya çalıştığımız gibi, çeviribilim araştırmaları konu kapsamına girmektedir. Çeviri eleştirisinin bilimsel temellerde oluşturulması, hem çevirmeni yönlendirici, hem de çeviri metnin değerlendirilmesi açısından çeviribiliminin önemli bir araştırma konusudur. Çeviri metnin değerlendirilmesi bağlamında, yazın çevirisi eğitiminde de oldukça önemli bir yere sahiptir çeviri eleştirisi.

Ne yazık ki çeviri eleştirisi, önemi ölçüsünde gelişme göstermemiştir. Özellikle yazın çevirisi eleştirileri bu yönden, bilimsel sayılabilecek bir kaç eleştiri dışında, çok fakirdir. Eleştirilerin çoğu, gerçek çeviri yanıtları ya da eleştirmenin gereğiymiş gibi sadece olumsuzlukları gösteren yazılardır. Karantay bu bakımdan, şiir çevirisi eleştirilerine yer veren "Metis Çeviri" de çıkan yazıların yakın tarihte Türkiye'de yaşanan çeviri eleştirisi sürecine ışık tutabileceğini düşünür :

Derginin toplam 21 sayısından 18'inde yer alan eleştiri yazılarından 5'i şiir çevirisine, kalanların çoğu kurmaca metinlerin çevirisine ayrılmış ve bunlardan da neredeyse tamamı sorunlu çevirileri yalnızca sözcük ve tümce düzeyindeki yanlışlar açısından değerlendiren yazılardır (Karantay, 1993:19).

Bu durumun temelindeki neden, yazın araştırmasının çeviri eleştirisi alanındaki araştırmaları, araştırması dışında görmesindedir. Göktürk (1986:107) yazın çevirilerinin düzeyinde gerileme olduğunu, bu durumun en önemli nedenlerinden birinin ise, bir yazın çevirisi kuramının yokluğundan dolayı, iyi çevirilerin değerlerinin, üstünlüklerinin nesnel çözümlenmelerle betimlenememesi, basmakalıp övgülerle geçiştirilmesi olarak ifade etmiştir. Metin birimlerinde yanlış avcılığı yapmak çeviri eleştirisinde en son düşünülecek yöntemdir. Yapıcı bir çeviri- eleştirisinin yokluğu nitelikli çevirilerin belirlenememesine yol açmaktadır. Çeviri alanındaki çalışmaların daha kapsamlı ve bütüncül bir sistemde ele alınmasıyla çeviri eleştirisinin kapsamı da genişlemiş ve başlangıçta yanlış avcılığı olarak algılanan çeviri eleştirisi, çeviriyi bir bütün olarak olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendiren nesnel bir etkinlik olarak görülmeye başlanmıştır.

Çeviri eleştirisinin yazın çevirisi eğitimi içindeki yerini belirlerken, bize göre öncelikle çeviri eleştirisinin bilimsel düzlemdeki kuramları ve geliştirilen modelleri üzerinde durulması gerekmektedir.

7.1. Kuramsal Çerçeve

Yazın çevirisi, daha önce açıklamaya çalıştığımız gibi, yorum bilgisel bir süreç olmasından dolayı, çevirmenin kişisel verilerinin yanında, yapının özellikleri doğrultusunda benimsenmiş bir tutum çerçevesinde gerçekleşir. Diğer betimleyici metinlerin aksine, yazın metni çok seçenekli çeviri imkanları taşıdığından çeviri eleştirisi normlarının belirlenmesini oldukça zorlar. Bu bakımdan çeviri eleştirisinde çevirmenin belirlediği amaç ve çeviri tutumu da önemli bir rol oynar.

Yöntemli bir çeviri eleştirisinin nasıl olması gerektiği konusunda bazı çeviri araştırmaları çeviri eleştirisine bilimsellik boyutu getirmeye çalışmışlardır. Bunlardan en önemlileri olan A. Popovic (1973, 1976), W. Wills (1977, 1977), K. Reiss (1971), W. Koller (1979), R. Van den Broeck (1985), P. Newmark (1988) gibi çeviri araştırmacıları çeviri eleştirisine bilimsel boyut katmışlardır.

Popovic (aktaran Koller, 1983:196) "Çeviri Eleştirisinin Statüsü" (1973) isimli makalesinde, yazın çevirisinin iletişimsel modelinden yola çıkarak çeviri eleştirisi bileşkenlerini oluşturmaya çalışır.

1. Çeviri eleştirisi, söz konusu olan metni kaynak dil ve amaç dil bağlamında inceler; dolayısıyla gerek dil, gerekse yazın geleneğinin yerleşik kurallarından sapma açısından incelenmesi gerekliliği. Eleştirmen bir yazın yapısının ne ölçüde geleneksel kalıplarını sürdürdüğü, ne ölçüde yerleşik kurallardan sapan bir özgünlük gösterdiği sorunlarını yanıtlamaya çalışır.
2. Çeviri eleştirisi çeviriyi, kaynak metin -amaç metin dilsel-biçimsel (filolojik) analizi şeklinde inceler. Eleştirmen çeviriyi, dilsel-biçimsel

açıdan eşdeğerliğini ve çevirmen kararlarının doğruluğunu değerlendirir; ayrıca filolojik ve konusal yanlışları saptamaya çalışır.

3. Çeviri eleştirisi çeviri metnin alımlama koşullarını inceler.

Koller'e göre Popovic'in çeviri eleştirisi modelinde aşağıdaki noktalar önemlidir:

1. Eleştirinin çeviri metni, hem kaynak dil yazını, hem de çeviri dil yazını içindeki konumuna yerleştirerek, çeviri okuru açısından da ele alır.
2. Kaynak metin ile çeviri metnin biçimsel açıdan çözümlenerek, dilsel-biçemsel açıdan karşılaştırılması.
3. Yanlışları saptamanın, çeviri eleştirisinin ancak tek bir yönünü oluşturması.

Wills (1974'den aktaran Koller 1986:197) "Çeviri Eleştirisinin Sorunları ve Yaklaşımlar" isimli bildirgesinde (daha sonra değiştirilerek Wills, 1977: XI bölüme aktarılmıştır), özellikle çeviri eleştirisinde "nesnellik" sorunu üzerinde durmuştur. Somut bilgiler içeren düz anlamlı metinlerin çevirisinde, içeriksel eşdeğerlik önem taşıdığı için, bu nitelikteki çevirilerin eleştirileri de, metinde kendine oldukça sağlam, nesnel dayanaklar bulabilir. Yazın metinlerin çevirisinde ise, metnin kendine özgü biçimsel özellikler, yan anlamlar ve örtük anlamlar taşıması nedeniyle, öznel yorumbilgisel etkenlerin de ağır basmasıyla, eleştirmenin nesnel ölçütlere dayanabilmesi güçleşir. Bu yüzden Wills, kaynak metin ile çeviri metin arasındaki içeriksel bağların çözümlenmesinden değil, doğrudan amaç dildeki çeviri metinden yola çıkarak eleştiri ilkelerini geliştirmeye çalışır. Wills, çeviri metnin dilsel-biçemsel yüzey yapısında, nesnel bir çeviri eleştirisinin temeli olabilecek dört ilişki saptar. Bunlar:

1. Genel dil düzeyinde, yerleşik kurallar ile bu kurallardan sapma arasındaki ilişki.
2. Bağımsız dil kullanımı düzeyinde yerleşik kurallar ile bu kurallardan sapma arasındaki ilişki.
3. Toplumsal uzlaşımlarla saptanmış belli durumlara özgü dil kullanım örnekleri ile bu örneklerden sapma arasındaki ilişki.
4. Çevirinin “karmaşık değişkeler arasından bir seçme süreci” olarak işlediği bireysel söz kullanımı düzeyinde, kural ile sapma arasındaki ilişki.

İlk iki durumu Wills sorunsuz olarak değerlendirir; aynı zamanda genel dil dizgesinde doğru-yanlış çözümlenmesiyle eleştiriyi yürütebilir. Üçüncü durumda ise, çeviri metinde, toplumsal kuramlarla, gelenek, görenek, uzlaşımlarla yerleşmiş kalıplaşmış dil kullanımların özgün metinle eşdeğerliği sağlayıp sağlamadığı belirlenmeye çalışılacaktır. Buraya kadar olan bölümlerde, çeviri eleştirisine nesnel dayanaklar bulmak güç değildir. Fakat son bölüm için nesnel eleştiri güçleşir. Burada çevirmen metinleştirme sürecinde dilsel-biçemsel eşdeğerliği sağlama ve bunu gerçekleştirmek için bazı seçenekleri seçme durumunda kalır; aynı zamanda yaratıcı gücünü harekete geçirmek durumundadır.

Katharine Reiss (1971'den aktaran Koller, 1983:199) “Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik” adlı yapıtında Wills gibi, “her türlü çevirinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek nesnel ölçütler” bulmak üzere yola çıkmıştır. Reiss, K. Bühler'in saptadığı dilin işlevleri (bilgilenme, anlatma, seslenme) ve bu işlevlerin yarattığı metin ana türlerini temel alarak, amaç dile yönelik bir çeviri eleştirisi oluşturma çabasına girmiştir. Buna göre çevirmen, her metnin temelinde ağır basın dilsel işleve göre, o metnin çevirisinde uygulanacak yöntemi belirleme

durumundadır. Daha sonraki yapıtlarında (1978), yeni açıklamalarla geliştirdiği üzere bilgilendirici metinlerin içerik doğrultulu olup somut bir düzyazı diliyle; yazar-dorultulu anlatımcı metinlerin yazarın değiş biçimini de gözeten onunla özdeşen bir dille; seslenici metinlerin ise uyandırılması amaçlanan davranışa yönelik bir dille çevrilmesi, yöntemin bu amaca göre saptanması gerekir.

Koller (1983:200) Reiss'in benimsediği, metin ana türlerine göre çeviri yönteminin belirlenmesi konusunu eleştirmiş, ayrıca metin türü ve iletişimsel doğrultusu saptandıktan sonra bile, çeviride daha birçok sorunun çevirmenin bireysel seçimiyle çözüme kavuşacağını ifade etmiştir. Bu durumun farkında olan Reiss, bir metnin yan yana içerebileceği bir kaç işlevden hangisi ağır basıyorsa, çevirmenin ona göre karar vermesi gerektiğini önerir; katı tür ayrımlarından yana olmadığını ifade eder. Bütün bu ilişkiler çerçevesinde Reiss'e göre, eleştirinin üzerinde durması gereken sorun, çevirmenin benimsediği önceliklerin çeviribilim açısından mantıklı dayanaklarının olup olmadığıdır.

Koller, Reiss'in eleştiri kuramının sadece amaç dil doğrultulu oluşunu eleştirir ve kaynak dilden bağımsız bir çeviri eleştirisini kuşkuyla karşılar. Çeviri eleştirisinde, özgün metinle yapılacak karşılaştırma sonucu dilsel-biçemsel özelliklerin, özgün metindeki deyiş ile biçemin eşdeğeri olup olmadığı saptanabilir. Yalnızca amaç dildeki metnin çözümlenmesi, çeviri eleştirisinin bir aşaması sayılır ve karşılaştırmadan sonra, eşdeğerliklerin, çeviride benimsenmiş yöntem ile amaçların irdelenişine geçilebilir.

7.2. Eleştiri Yöntemleri

Çeviri eleştirisinin sadece yanlış çözümlene yöntemi olmadığı, çeviriyi bir bütün olarak ele alıp, özgün metin ve amaç metin karşılaştırmasından yola çıkarak olumlu ve olumsuz yanlarıyla değerlendirilen olabildiğince nesnel bir etkinlik olabileceğini yukarıda açıklamaya çalıştığımız kuramlarda görmekteyiz.

Bu bağlamda Newmark çeviri eleştirisini, planlı bir düzenlemeyle çok teknik olmasa da, çeviri eleştirisinin beş konuyu kapsamı gerektiğini düşünür:

1. Kaynak metnin amaç ve işlevsel yönlerini vurgulayan kısa bir çözümlene.
2. Çevirmenin kaynak metnin amacı, çeviri yöntemi ve çevirinin hedeflenen okuru konusundaki yorumu.
3. Çevirinin özgün metinle seçmeli, ama yeterince ayrıntılı bir karşılaştırması.
4. Çevirinin a) çevirmen açısından, b) eleştirmen açısından değerlendirilmesi.
5. Uygun olursa çevirinin erek dil kültürü ya da disiplindeki olası yerinin belirlenmesi (Newmark, 1988:186'dan aktaran Kocaman, 1993:2).

Çeviri eleştirmeni eleştirme öncesinde bazı ön bilgilerle donanmış olmalı. Böyle bir incelemenin ilk aşaması genel dil (langue) düzeyinde başlar. Dil düzeyinde farklı yapıların karşılaştırmasıyla çeviride olası yanlışların kaynağı saptanır. Örneğin İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillerin söz dizimi özne-yüklem-nesne çatılı diller olmasına karşın Türkçe özne-nesne-yüklem çatılı bir dildir; dolambaçlı bileşik cümleler yok denecek kadar azdır; soyut kavramlar sık sık somut gösterenlerle anlatılır

("göze girmek, başa çıkmak, alinyazısı" gibi); akrabalık ilişkileri oldukça ayrıntılı bir kesinlikte belirtilir ("Türkçe'de: baldız, yenge, görümce, elti" gibi anlamların hepsi Almanca'da "Schwägerin" şeklinde ifade edilir); üçüncü tekil çoğul adların tek örnektiği (Almanca'daki "er, sie, es" karşılığı "o", "wir, ihr, sie" karşılığı "onlar" gibi). Genel dil düzeyinde bunun gibi bir çok örnek sıralanabilir (Göktürk, 1986:116). Bu şekilde dil çiftleri arasında belirlenmiş çeviri yanlışlarının kaynağının saptanması çeviri eleştirmenin işini kolaylaştırır.

Koller (1983: 210-216) bu tür ön bilgilerle donanmış bir çeviri eleştirmenin, işe daha çok kaynak metne yönelik bir metin çözümlemesiyle başlaması gerektiğini; çeviri metnini de sürekli çeviri dili olanakları açısından göz önünde tutması gerektiğini düşünür. Bilimsel çeviri eleştirisi üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar:

1. çeviri bağlamlı metin analizi,
2. çeviri karşılaştırması,
3. çeviri değerlendirmesi,

Metin analizi beş bölümden oluşan soruları cevaplandırmalıdır.

1. *Metnin Dilsel İşlevi*: K. Bühler'in (1965'den aktaran Koller, 1983:211) görüşlerinden yola çıkarak, dilin bilgilendirici, anlatımcı, ya da seslenici işlevlerden hangisinin, kaynak metinde ağır bastığını saptamak. Bu ayrımı yaparken gözetilmesi gereken önemli nokta işlevsel metin türü ile geleneksel metin türleri olan şiir, roman, oyun gibi türlerin ayrımını birbirine karıştırmamaktır.

2. *Metnin İçeriksel Özellikleri:* Çok yalın olarak metin içeriğini dört temel özellikte sınırlandırabiliriz.

- a) Bilimsel-teknik metinler
- b) Geleneksel-kültürel özellikteki metinler; Türkçe'deki divan ya da tekke yazını gibi.
- c) Kültür bağımlı sanat metinleri; bu bağı özel biçimde çoğunlukla örtük olarak sürdürür, ancak kendilerinin dilsel iç bağlamında çıkarılabilir. Sanat nitelikli yazın metinleri bu türdendir.
- d) Kültürel bağımlı olup içeriklerinin anlaşılması için gerekli ek bilgiyi de dile getirir. Yolculuk yazıları, budur bilimsel halkbilimsel incelemeler, gezi reklamları bu özelliktedir.

3. *Metnin Dilsel Biçimsel Özellikleri:* Bu özellikleri saptamak için metne değişik açılardan bakılarak çok sayıda etken irdelenebilir.

- a) Sözcük dağarcığı ile söz kullanımı açısından
 - Değişik dillerden aktarma terimlerle sözcüklerin kullanılması.
 - Tek bir dilin kültürel bağlamıyla koşullu terimlerle sözcükler kullanılması.
 - Kaynak dille koşulu eğretilmeli deyim ya da sözcüklerin kullanılması
 - Sözcüklerin ses yapılarından yararlanılması (şiiir).
 - Yanarlamalı sözcüklerin kullanılması.

Bu şekildeki dilsel-biçimsel özellikler çoğaltılabilir.

- b) Sözdizimi açısından
 - Kaynak dilin kendine özgü sözdizimsel özelliklerinin kullanılması.

karşılaştırmasını uygulamaya yönelik ve kuramsal yönden olmak üzere iki boyutta ele almalıdır. Uygulama boyutunda sözcük, söz dizimi, bütün yapı düzeyinde çeviribirimlerini dil işlevleriyle, içerikle, biçemle ilgili kaynak metin özelliklerinin amaç dilde ne türden eşdeğerliklerle aktarıldığını karşılaştırarak inceler. Kuramsal boyutta eleştirmenin üzerinde durması gereken konular, çevirmenin eşdeğerliliklerini seçerken hangi ilkeleri izlediği, özgür ya da metne bağlı bir yöntem izlediyse bunun gerekçelerini saptama şeklinde olmalıdır.

Eleştirmenin en son safhası olan değerlendirmede eleştirmen çevirinin başarı derecesi ya da değeri konusunda bir yargı oluşturabilir. Yalnız eleştirmen değerlendirme yaparken ölçütlerini iyi belirlemelidir. Bir dilin içinde, çeviri konumunun kendisi ile çeviriler sürekli değişiklik gösterir. Kimi dönemlerde yabancılaştırıcı bir tutum, kimi dönemde amaç dile yaklaşıtııcı bir tutum yaygın olabilir. Çeviri eleştirmeni de, kullanacağı ölçütlerin, bu değışken bağlamla ilişkisini her zaman gözönünde tutmak zorundadır.

Çeviri eleştirisi konusunda model oluşumunu gerçekleştiren bir başka çeviribilimci Raymond van den Broeck (1985'den aktaran İnce, 1993: 5-11)'dur. Bu model eleştirinin nesnel olabilme koşulunun "sistemli betimleme" ile gerçekleştireceğini ve bu betimlemenin hareket noktasının kaynak metin ile amaç metin karşılaştırmalı çözümünü sonucunda oluşacağını belirtir. Karşılaştırma sırasında eleştirmenin nesnel olabilmesi için yapması gereken şey, çevirmenin normlarını, hangi okur kitlesini düşünerek hangi çeviri yöntemini benimsediğini, amaçladığı şeye ulaşabilmek için izlediği siyasayı, yaptığı seçimleri bulup göstermektir. Karşılaştırmmanın amacı kaynak metin ile amaç metin arasında gerçekleşmiş eşdeğerlik düzeyini saptamaktır. Kaynak metin ile amaç

metin karşılaştırması, Toury'nin dediği gibi (1980:112'den aktaran İnce, 1993:6) iki şeyi karşılaştırmak için üçüncü unsur olan "tertium comparationis" e bir başka deyişle "değişmezlik", kaynak metne dayanmalıdır. Bu değişmezlik "Yeterli Çeviri" dir. Yeterli çeviri ise varsayımsaldır, gerçek değildir, yüzde yüz gerçekleşmesi olanaksızdır. Bu olanaksızlık çeviride birtakım anlatım kaymalarına yol açar. Eleştirmen bu noktada zorunlu kaymalarla seçeneksel kaymaları birbirinden ayırmak zorundadır. Çünkü zorunlu kaymalar amaç dil ve kültür dizgesinin kurallarının zorunlu kıldığı kaymalardır ve çevirinin yeterliğini etkilemez. Seçeneksel kaymalar ise çevirmene bağlı olup amaç dizgenin normlarına uygun bir metin oluşturma amacıyla başvurduğu kaymalardır. Kaynak metin ile amaç metin karşılaştırması üç aşamada gerçekleşir:

- a) Kaynak metnin metin birimsel çözümlemesi ve yeterli çevirinin belirlenmesi: Bu çözümleme metinde işlevsel değeri olan dilsel ya da dil dışı bütün sessel, sözcüksel, sözdizimsel ve yazınsal çatıyla, metin geleneğiyle (noktalama, italik, vb.), izlekle ilgili öğeleri kapsar.
- b) Kaynak metin birimlerin karşılığı olan amaç metin öğelerinin bunlarla karşılaştırılıp kaymaların (ve sapmaların) saptanması.
- c) Amaç metin ile kaynak metin arasında gerçekleşmiş eşdeğerlik derece ve türünün betimlenmesi.

Broek, nesnel eleştiri koşulunun sistemli betimlemeye dayandığını ve eleştirmenin, bir çevirinin doğru ya da hatalı olup olmadığıyla değil, nasıl yapıldığıyla, neden öyle yapıldığıyla ilgilenmesi gerektiğini savunur. Nasıl'ını, neden'ini sorgulayıp anlamadan yapılacak değerlendirme ne nesnel ne de sağlıklı olacaktır. Sağlıklı olmamasının nedeni varsayımsal çeviri ile gerçek çevirinin birbirinden iki ayrı şey olmasıdır. Varsayımsal

olarak neyin nasıl çevrilmesi gerektiği söylenebilir; fakat çeviri sürecinde hiç düşünülmeyen, çeviri işlemine başlamadan görülemeyecek kısıtlamalar ve sorunlar ortaya çıkabilir. Tabii ki eleştirmen gerçek çevirinin karşılaştığı sorunları görebilmek için çeviriyi yapmak zorunda değil, ama gerçekleşmiş çevirinin üretiliş sürecini bütün karmaşık ilişkileri içinde kavrama çabası içinde olduğu takdirde, varsayımsal olmaktan kurtulur, gerçekçi olur. Ince'nin ifade ettiği gibi;

Bir başka deyişle eleştirmen çeviriye üstten ve uzaktan değil, çevirmenin omzunun üstünden bakmayı becerebilmelidir (Ince, 1993:8).

Karantay Broeck'un bu modelinin uygulanabilmesi için, eleştirmenin bazı niteliklere sahip olması gerektiğine inanır:

[...] - özellikle de kaynak ve erek yazın dizgelerini ve söz konusu iki kültürü çok iyi tanımasını. Ünlü çoğuldizge kuramının da kapsadığı bu ilişkiler yumağında, eleştirmenin yazınbilim, ayrımsal dilbilimi ve biçem bilim gibi alanlarda, uzmanlık düzeyinde olmasa bile, birikimi bulunması gerekir. Bu nitelikle donatılmış çeviri eleştirmeni, "yanlış çözümlenme" sınırı içinde sıkışıp kalmış sıradan ya da amatör çevirmenlerden farklı olarak, "bilimsel" çeviri eleştirileri yazabilir (Karantay, 1993:21).

7.3. Çeviri Eleştirisinin Yazın Çevirisi Eğitimindeki Yeri

Çeviri eleştirisi kuram ve modellerinden anlaşılacağı üzere, çeviri eleştirisi herşeyden önce bir değerlendirme aracıdır. Olası bir yazın çevirisi eğitiminde çeviri eleştirisi bilincinin gelişmesi halinde aday çevirmen

“ideal” çeviri normlarını kavrayabilir; bu şekilde nesnel sağlıklı çeviriler üretilebilir. İnce çevirmenlerin yönlendirilmesi konusunda şu ifadeyi kullanmıştır :

Şurası unutulmamalı ki eleştirmen iyi çeviriyi değerlendirirken aynı zamanda başka çevirileri de yönlendiriyor, başka çevirmenlere de açıkça söylenmese bile-bir takım çeviri tutumları, ilkeleri öneriyor (İnci, 1993:11).

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki yazın çevirmeni eğitecek olan uzman, aynı zamanda bilimsel temellerde nesnel bir eleştiriyi gerçekleştirecek bir eleştirmen olmalıdır.

Eleştiri bilincinin oluşması için, çeviri kuramlarının incelenmesi ve sorgulanması gerektiğini savunan Bengi (1993:46), böyle bir yapı oluşturmak için çeviri kuramlarının ayrıntılı olarak incelenmesi, sorgulanması, çeviri eleştirisine yansıtacak yönlerinin belirlenmesi, gerektiğinde yeni varsayımların üretilmesi, yani kuramların oluşturulması gerektiğini ifade eder. Bengi, bu çalışmaların bir “laboratuvarda”, bir üniversite “laboratuvarında” yapılması gerektiğini ve gerekli olan bu alt yapının nasıl oluşturulabileceği konusunda bir öneri getirmiştir. Ülkemizde üniversite düzeyinde çok kısa bir geçmişe sahip olan çeviri bölümlerinin programlarında “Çeviri Kuramı”, “Çeviri Eleştirisi” gibi derslerin bulunduğunu, fakat bu bölümlerde birer dönemlik “kuram” ile “eleştiri” gibi derslerin bir başlangıç noktası oluşturabileceğini, ama yine de eleştirel bilincin oluşmasında yetersiz kalacağını ifade eder.

Bu konuyu etraflıca ele alabilmek için uygulama ağırlıklı çeviri bölümlerinin yanısıra, çeviri kuramlarının etraflıca büyüteç altında incelenebileceğini; kuramların temelini oluşturacak varsayımların üretilebileceği ve sınanabileceği; yalnızca çeviri tarihine değil, aynı zamanda çeviribilim tarihine her yönüyle ışık tutacak kapsamlı araştırmaların yapılacağı; çeviribilim felsefesine doğru adımların atılabileceği, kısaca ilginin çeviribilimin alt alanlarından üst alanlarına çevrildiği ÇEVİRİBİLİM bölümlerinin kurulması gerektiğine inanıyorum (Bengi, 1993:47).

Bengi, böyle bir bölümün, aynı zamanda alanlarını uygulamalı çeviribilim olarak belirlemiş genç çeviri bölümlerinin, sağlam temeller üzerinde oturmasına da doğrudan katkıda bulunacağına inanmıştır.

Yazın çevirisi etkinliğinin en büyük sorunlarından biri olan nesnellik sorunu, çeviri eleştirisi bilincinin gelişmesiyle birlikte, büyük ölçüde ortadan kalkacaktır. Bu yüzden, yazın çevirisi eğitimde, çeviri eleştirisi alanındaki bilgiler büyük rol oynar.

SONUÇ

Ulusların çağlar boyu kültür, sanat, bilim, düşünce alanlarında birbiriyle alışverişi çeviri aracılığı sayesinde olmuştur. Giderek gelişen bilim-teknik ve iletişim ağı nedeniyle çeviri etkinliği neredeyse günlük yaşantımızın bir parçası haline gelmiştir. Her zamankinden çok önem kazanan çeviri etkinliği alanındaki çalışmalar son yarım asır içinde büyük gelişmeler kaydetmiş ve bilimsel temellere ulaşmıştır.

Öte yandan çevirinin düşsellik boyutu küçümsenemeyecek kadar önemlidir. İnsanları düşsel alanda buluşturan yazın çevirisi, onları hiç bilmediği, görmediği dünyaya ulaştıklarını ve onların yeni ufuklara açılmasını sağlar. Yazın çevirisi tarihine baktığımızda, çevirinin akım ve dalgalanmalarıyla birlikte geniş kitleleri etkilediğine, yeni uyanışlar ve hatta yeni akımları oluşturduğunu görmekteyiz. Yazın çevirisinin bu denli önemli olmasına rağmen ve bu alandaki uygulamaların uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, çeviribilimde olduğu gibi aynı bilimsel temellerle araştırılması göz ardı edilmiştir. Yazın metinleri çok yönlü, aynı zamanda tehlikeli derinlikleri olan bir alan olduğu için bu alanda bilimsellik taşıyan araştırmalar dışlanmış, usta yazar ve çevirmenlerin bir kaç kuramlarından ibaret kalmıştır.

Kendi başına dilsel bir bütün olan yazın metninde, hiç bir dil düzeyinde (ses, sözcük, anlam, sözdizimi, bütün yapı) kalıplaşmalardan söz edilemez. Yaratıcı yazarlar, bilinen dil kurallarıyla, hazır verilerle değil, yepyeni dilsel bileşimlerle çalışır ve sesi, sözcüğü, yapıyı , sözdizimini en beklenmedik bileşimlerle kullanır. Yazın metnini oluşturan bu dil aynı zamanda da kullanıldığı toplumun kültür, töre, davranış ve değer ölçülerini de kendi içinde taşır. Yazın metninin çevirisi, her zaman önceden belirlenmiş kurallarla işleyecek bir etkinlik değil, bireysel bir yorum ile yaratma gücüyle gerçekleşir. Bu bakımdan her yazın çevirisinde çevirmenin izleri bulunmaktadır. Bir metnin birden çok çevirisinin birbirinden farklı olmasının nedeni de budur. Çevirmen elindeki yapıtı çevirirken, bireysel yorum ve yaratma gücünü kullanmada alabildiğine özgür değil, özgün yapıtın güdümünde, gerektiği yerde kendine sınırlar koyarak yaratmak zorundadır. Öte yandan bilgilendirici bilimsel metinlerde çevirmenin bireysel yaratıcılığın önemi yoktur. Bu tür metinlerde çevirmen nesnel-bilgi içeriğini, yerleşik kavramlar kullanarak, yoruma yer vermeksizin açık ifadelerde aktarmak zorundadır.

Yazın metninin dil düzeyindeki bu çok yönlü kullanım özelliği ve kültürel özellik taşıması nedeniyle, çevirisinde karşılaşılan sorunlar, somut-bilgilendirici metinlerin çevirisinde karşılaşılanlar ile aynı değildir. Bu bakımdan çağdaş yapısal dilbilim ve bildirişim kuramı çerçevesinde geliştirilen genel çeviri kuramları, somut bilgilendirici metinlerin çevirisine ayrıntılı açıklamalar, çözümlene yolları getirmekle birlikte yazın metinleri çevirisine pek bir yarar sağlamamıştır. Öncelikle Schleiermacher, Klopfer, Levy ve Störig gibi düşünürler, yazın çevirisinin öznelliğini dikkate alarak, kendi türselliği içinde, kendine özgü kuramları ile yazınbilim ve yorumbilgisi çerçevesinde incelemeye almışlardır. Schleiermacher (1813, aktaran Störig, 1973:38-70) oluşturduğu yazın çevirisi kuramında, çevrilen metin

türü ile uygulanacak çeviri yöntemi arasındaki ilişkiye önem verir. Çevirmenlik ile tercümanlık etkinliklerini kesin çizgilerle birbirinden ayıran Schleiermacher, bilimsel ve sanat metnlerinin çevirisini gerçek çeviri; öte yandan gündelik iş yaşamını ilgilendiren metinlerin çevirisini de tercümanlık olarak niteler. Bilim ve sanat metnlerinin çevirisinde çevirmenin izleyebileceği iki yöntem belirlemiştir: birincisi, okuru yazara götüren yöntem; ikincisi ise, yazarı okura götüren yöntemdir. Sanat ve bilim metinlerinde, okuru yazara götüren yöntemin daha uygun olacağını düşünür. Kloepfer, (1967:126'dan aktaran Koller, 1983:70-75) yazın çevirisi ile benimsenecek yöntemin, Schleiermacher'ın belirlediği iki yöntemin bir orta yolu olan güvenilir çeviri yöntemi olarak saptar. Çevirmen sadece kaynak metne ya da yalnız çeviri okurunun beklentilerine bağlı kalarak tek doğrultuya saplanmaz; yerine göre iki etkeni de sürekli gözönünde bulundurur. Levy (1969 aktaran Koller, 1983:73-75) dilbilim yöntemlerinin yazın çevirisi sorunlarına çözüm oluşturabileceği inancındadır. Ayrıca çözümleyici bir metin kavramının çeviri araştırmaları için de önemli olduğunu düşünür. Störig, (1976:21-28) yazın çevirisi kuramının incelenmesi gereken sorunları dört ana başlıkta toplamıştır: "İçerik ve biçim", "Çevirilebilirliğin Sınırları", "Yabancılaştırma ya da Uyarılma", "Anlam sadakati ya da Biçem Sadakati".

Yazın çeviri kuramlarının çok yönlülüğü ve kesin kurallar içerisinde ele alınamayışı, yazın çevirisinin çalışma alanının ne kadar geniş tutulması gerektiğini gösteriyor. Geliştirilecek bir yazın çevirisi kuramında, yazın tarihi, biçembilim, göstergebilim, metin dilbilimi, metin eleştirisi, yazın eleştirisi, çeviri eleştirisi, dil felsefesi, yorumbilgisi gibi alanlarla da ilişki kurulması gerekmektedir (Göktürk, 1986:64).

Gelişen dünyamızda ulusların birbirleriyle iletişim kurma ihtiyacına koşut olarak kurulan çeviri okullarının eğitim programları, uzmanlık dilleri ve eşzamanlı çeviri ağırlıklı olarak belirlenmiştir. Bugünkü çeviri eğitim programları yazın çevirisi eğitime elverişli olmamakla birlikte, yazın çevirisi eğitiminin yazın çevirmeni yetiştirme konusuna bir fayda getirmeyeceği kanısı yerleşmiştir.

Türkiye'de yürütülen yazın çevirileri kişinin bireysel ilgi ve çabası neticesinde gerçekleştiğinden, bu alanda sistemli bir eğitime gereksinim duyulmamaktadır. Bu alanda bir eğitimin gereksiz olduğu görüşü, yazın çevirmeni yetişmesinde belli bir yetenek varlığının ön koşul tutulmasından dolayı bir fayda sağlamayacağı kanısından kaynaklanmaktadır (Cemal, 1993:13-17). Oysa böyle bir yargı, yeteneğiyle ön koşul tutulduğu sanat okullarını yadsımakla eş anlamlıdır. Yazın çevirmenliği başlı başına bir yetenek işi olmasa bile en önemli koşullarından biri yetenektir. Fakat var olması gereken bu yetenek dışında, yazın çevirmeninin yabancı dilinden çok, Türkçeyi iyi kullanması, biçem (usul) farklılıklarını tanınması, çevirmek istediği yazar ve onun içinden geldiği kültürel özellikler hakkında bilgi sahibi olması teknik açıdan da, örneğin sözlük kullanımı konusunda yeterli donanıma sahip olması gerekir. Yazın çevirmeninin sahip olması gereken yetenek, bu şekildeki bir kültür ve bilgi birikimi olmadan, birşey ifade etmez. Türkiye'de bütün bu bilgi donanımını oluşturma koşullarının elverişsizliği, yazın çevirisi eğitiminin bağımsız olarak eğitim programlarında yer almasını zorunlu bir gereksinim haline getirmektedir (Cemal, 1993:14).

Yazın çevirisi eğitiminin, mevcudiyetteki çeviri eğitim kuramlarında, ek dersler konularak yazın çevirmeni yetiştirme yönünde oluşturulacak çabalar, bu alanda uzmanlaşma açısından yetersiz kalacaktır. Olası bir

yazın çevirisi eğitiminin bağımsız oluşabilmesi için bir kaç seçenek belirlenebilir. Doğrudan çeviri eğitimi veren kurumlarda, ilk iki yılın sonunda seçilecek bir bölüm niteliği taşıması ve bölüme geçmek isteyen adayların belli bir yetenek sınavından geçirilmesi gerekir. Bu yetenek sınavı, iyi düzenlendiği takdirde, adayların yazınsal kimlik taşıyıp taşımadığı konusunda bazı ipuçları verecektir. Yazına karşı olan ilgisi ve genel kültürünün ölçülebileceği, iki aşamalı bir sınav oluşturulmasının, aday seçiminde daha sağlıklı ölçütler sağlama ihtimalini yüksektir. Bu şekilde oluşturulacak bir eğitim programında amaç (Cemal, 1992:17) yazın çevirmenine kendisi için gerekli kültürel birikim ve alt yapıyı kazandırma ve çeviri uygulamasına geçildiğinde gereksinimlerini karşılayabileceği yolları gösterme şeklinde belirlenmelidir.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

- ALTAY, Ayfer. : "Çeviride Eşdeğerlik ve Yeterlilik Sorunu", Dil Dergisi. Sayı:24, ss. 5-9, Ekim-Kasım 1994.
- BAŞKAN, Özcan. : "Dilde Çeviri İşlemi", Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Çeviri Sorunları Özel Sayısı. Cilt:XXXVIII, sayı 322, ss.26-36, 1978.
- : "Çeviri İşleminde "Anlaşılabilirlik" Sorunu", Dil Dergisi: Özcan Başkan Özel Sayısı. Sayı:22, ss.47-53, Ağustos-Eylül 1994.
- BEHRAMOĞLU, A. : "Çeviri Konuşmaları", Yazko Çeviri. Sayı:5, s. 185, Mart, 1982.
- BENGİ, İşin. : "Çeviri Eleştirisi Bağlamında Eleştirel Bilincin Oluşması ve Eleştirisi, Üst-Eleştiri, Çeviribilim İlişkileri", Dilbilim Araştırmaları: Çeviri Eleştirisi Özel Bölümü. ss.25-50, 1993.

- BİSCH OFF, Cornelius. : "Probleme bei der Übersetzung türkischer Pratizipien", Übersetzer-Workshop. Ankara: Alman Dili Enstitüsü, ss.35-41, 1989.
- BOZBEYOĞLU, Sibel. : "Türklerde Çeviri ve Çeviri Öğretimine Tarihsel Bir Yaklaşım," Dil Öğretim Dergisi. Sayı:3, ss.58-63, Eylül-Ekim 1991.
- BOZKURT, T. : "Çeviri Üzerine (=Selim İleri ile Söyleşi)," Yazko Çeviri. Sayı:12, ss.90-93, Mayıs 1983.
- BOZTAŞ, İsmail. : "Türkiye'de Çeviri Eğitimi ve Eğitim Programları", Dil Öğretim Dergisi. Sayı:2, ss.10-13, Mayıs-Haziran 1991.
- : "Yabancı Dil Eğitimi ve Çeviri", Çeviribilim ve Uygulamaları. Sayı:2, ss:35-41, 1992.
- "BROKE, Raymond van den.: "Second thoughts on Translation Criticism: A Model of Its Analytic Function". The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation. Der. T. Hermans London, 1985" (İnce, 1993, s.6'daki alıntı).
- "BÜHLER, Karl. : Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion der Sprache. Stuttgart, 1965" (Werner Koller, 1983, s.211'deki alıntı.)

- "CATFORD, J.C. : A Linguistic Theory of Translation. Oxford, OUP, 1965". (Akşit Göktürk, 1986, s.43'deki alıntı).
- CEMAL, Ahmet. : "Öğretimde amaç ve Araç Olarak Çeviri", Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Çeviri Sorunları Özel Sayısı. Cilt: XXXVIII, Sayı:322, ss.3-21, 1978.
- : "Yazın Çevirisi Eğitimi Üzerine Düşünceler", Dilbilim Araştırmaları: Çeviri Özel Sayısı. ss.12-16, 1993.
- "CHOMSKY, Noam. : Cartesian Linguistics. A Chapter in the History of Rationalist Thought. New York/London, 1966" (W. Koller, 1983, s.149'daki alıntı).
- DEMİRCAN, Ömer. : Dünden Bugüne Türkiye'de Yabancı dil. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1988.
- DİNO, Güzin. : "Sabahattin Eyüboğlu ve Türkiye'de Çeviri Hareketleri", Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Çeviri Sorunları Özel Sayısı. Cilt:XXXVIII, Sayı: 322, ss.104-111, 1978.
- DOĞAN, Şerife. : "Almanya'da Edebi Çeviri ve Çeviri Teorileri Tarihine Bir Bakış", Çeviribilim ve Uygulamaları. Sayı:2, ss.15-25, 1992.

- "ERGIN, O. : Türkiye Maarif Tarihi. Cilt:I, İstanbul: Eser Kültür Yayınevi, s.68, 1977" (Sibel Bozbeyoğlu, 1991, s.62'deki alıntı).
- GADAMER, H.G. : "Sprache als Medium der hermeneutischen Erfahrung" Das Problem des Übersetzens: Wege der Forschung. Der.: H.J. Störig. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- GASSET, Ortega. : Miseria y esplendor de la traducción. Elend und Glanz der Übersetzung. übers. Katharina Reiss, dtv." (Göktürk, 1986, s.48'deki alıntı).
- "GIPPERS, H. : "Gibt es ein Sprachliches Relativitätsprinzip?" Untersuchungen zur Sapir-Whorf-Hypothese. Frankfurt, a.M. (=Conditio humana), 1972" (Koller, 1983, s.146'daki alıntı).
- GÖKTÜRK, Akşit. : Çeviri Dillerin Dili. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1986.
- GÜRSEL, Nedim. : "Çeviri Etkinliği ve Kültür", Türk Dili: Aylık Dil ve Yazın Dergisi. Çeviri Sorunları Özel Sayısı. Cilt:XXXVIII, Sayı:322, ss.21-26, 1978.

- "HARTMAN, P. : "Texte als linguistisches Objekt", in W.-D. Stempel, Hrsg., Beiträge zur Textlinguistik, ss.9-29, München, 1971", (W. Koller, 1983 s.147'deki alıntı).
- HUMBOLDT, Wilhelmvon. : "Einleitung zu, Agamemnon", Wege der Forschung: Das Problem des Übersetzens. Der.: H.J. Störig. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchhandlung, 1973.
- İNCE, Ülker. : "Çeviriyi Eleştirmeden Önce," Dilbilim Araştırmaları: Çeviri Eleştirisi Özel Bölümü. ss.5-11, 1993.
- "JÄGER, G. : Translation und Traslationslinguistik. Halle (Saale) (=Linguistische Studien), 1975". (W Koller, 1983, s.90'daki alıntı).
- "KADE, O. : "Zufall und Gesetzmäßigkeit in der Übersetzung", (=Beihefte zur Zeitschrift Fremdsprachen). Sayı:1, s.33, Leibzig, 1968" (W. Koller, 1983, s.12'deki alıntı).
- KARANTAY, Suat. : "Çeviri Eleştirisinin Bilimsel Konumu Üzerine Eleştirel Görüşler ve Bir Model Önerisi", Dilbilim Araştırmaları: Çeviri Eleştirisi Özel Bölümü. ss.17-24, 1993.

- "KELLY, L.G. : 25. Centuries Language Teaching. Newbury House Pup, 1969" İsmail Boztaş "Çevirinin Yabancı Dil Öğretim Programlarındaki Yeri", Çağdaş Çeviri Kuramları ve Uygulamaları Seminerinde Sunulan Bilgiler. Ankara: Hacettepe Üvi., 1991, s.237'deki alıntı.
- "KLOEPFER, R. : Die Theorie der literarischen Übersetzung. Romanisch-deutscher Sprachbereich, München, 1967 (=Freiburger Schriften zur romanischen Philologie, 12)" (W. Koller, 1983, ss.70-75'deki alıntı).
- "KOÇER, H.A. : Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi. İstanbul, 1974, ss.219-221". (Sibel Bozbeyoğlu, 1991, s.61'deki alıntı).
- KOLLER, Werner. : Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg: Quelle und Meyer, 1983.
- "KUDRET, Cevdet. : "Çeviri ile Meviri Üzerine", Milliyet Sanat Dergisi. 15 Temmuz 1986, ss.28-32" (Akşit Göktürk, 1986, s.61'deki alıntı).
- "LENNENBERG, E.A. : Biologische Grundlagen der Sprache. Frankfurt: a.M. (amerik. Ausgabe 1967) 1972" (W. Koller, 1986, s.144'deki alıntı).

- "LEVY, J. : Die literarische Übersetzung. Theorie einer Kunstgattung. Frankfurt a.M. Bonn, 1969". (W. Koller, 1983, s.72'deki alıntı)
- "MALINOWSKI, : B. Das Geschlechtsleben der Wilden in Nordwest-Melanessien. Leibzig und Zurich, 1930" (W. Koller, 1983, s.58'deki alıntı.)
- NEWMARK, P. : A. Textbook of Translation. Prentice Hall, 1988". (Ahmet Kocaman, 1993, s.2'deki alıntı).
- NIETZSCHE, Friedrich. : "Zum Problem des Übersetzens" Wege der Forschung: Das Problem des Übersetzens. Der.: H.J. Störig. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- "ÖZALP, R., Ataünal A., : "Türk Milli Eğitiminde Düzenleme Teşkilatı: Talim ve Terbiye Kurulu. "İstanbul, M.E.B. Yayınları, Milli Eğitim Şurası VII, s.8,22,29" (S. Bozbeyoğlu, 1991, s.61'deki alıntı).
- PİRHASAN, B. : "Çeviri Konuşmaları", Yazko Çeviri. Sayı:5, s.186, Mart, 1982.
- "POPOVIĆ, A. : "Zum Status der Übersetzungskritik", Babel Dergisi. ss.161-165, 1973." (W. Koller, 1983, s.196-197'deki alıntı).

- "REISS, K. : Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilungen von Überetzungen. München, 1971." (W. Koller, 1983, ss.199-206'daki alıntı).
- "----- : "Die literarische Übersetzung als Kommunikationsleistung"; K. H. Bender - M. Wandruszka - K. Berger (Hrsg.) (1977) Imago Linguae, Beiträge zu Sprache. Deutung und Übersetzen. Festschrift zum 60. Geburtstag von Fritz Paepke, München, Wilhelm Fink Verlag, ss.487-501'de, 1977" (Göktürk, 1986, s.52'deki alıntı).
- SCHLEIERMACHER, F. : "Methoden des Übersetzens". Wege der Forschung: Das Problem des Übersetzens. Der.: H.J. Störig. Cilt:VIII, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- SCHOPENHAUER, A. : "Über Sprache und Worte", Wege der Forschung: Das Problem des Übersetzens. Der.: H.J. Störig. Cilt:VIII, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- "SEARLE, J.R. : Sprechakte. Ein sprachphilosophischer Essay. Frankfurt a.M. 1971" (Koller, 1983, s.152'deki alıntı).

- STÖRIG, H.J. (Der.). : Wege der Forchung:Das Problem des Übersetzens. Cilt:VIII, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- "TOURY, Gidan. : In Search of a Theory of Translation. Tel Aviv: The Porter Institute of Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, 1980". (Ülker Ince, 1993, s.6'daki alıntı).
- "ÜLKEN, H.Z. : Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü. s. 19, İstanbul, 1935" (S. Bozbeyoğlu, 1991, s.58'deki alıntı).
- VOSSLER, K. : "Sprachgemeinschaft als Gesinnungsgemeinschaft," Wege der Forchung: Das Problem des Übersetzens. Der.: H.J. Störig. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973.
- "WEISGERBER, L. : "Gründzüge der inhaltsbezogenen Grammatik", Von den Kräften der deutschen Sprache. 4. basım, cilt:I, Düsseldorf, 1971". (W. Koller, 1983, s.144'daki alıntı).
- "WILSS, W. : Probleme und Prespektiven der Übersetzungskritik, in IRAL, 1974, ss.23-41" (Koller, 1986, s.197'deki alıntı).

- : Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden. Stuttgart, 1977". (W. Koller, 1983, s.197'deki alıntı).
- : The Science of Translation Problems and Methods. Tübingen: Günter Narr Verlag, 1982" (Göktürk, 1986, s.43'deki alıntı).
- WOLLSCHLÄGER, Hans. : Hans Wollschläger liebt, "Ulysses" Textheft zur Ton-Kassette. Frankfurt, 1982.